

אוניברסיטת
בר-אילן

מרכז בגין-סאדאת
למחקרים אסטרטגיים

הנסיגה משטחי C ביהודה ושומרון: סכנה קיומית

גרשון הכהן

עיונים בביטחון המזרח התיכון מס' 160

אוניברסיטת בר-אילן
עיונים בביטחון המזרח התיכון מס' 160

הנסיגה משטחי C ביהודה ושומרון: סכנה קיומית

אלוף (מיל') גרשון הכהן

הנסיגה משטחי C ביהודה ושומרון: סכנה קיומית

The West Bank's Area C: Israel's Vital Line of Defense

Maj. Gen. (res.) Gershon Hacohen

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים (בס"א)
אוניברסיטת בר-אילן
רמת גן 5290002
טל' 03-5318959
פקס 03-5359195

office@besacenter.org
ISSN 0793-1042

ינואר 2019

© כל הזכויות שמורות
תמונת שער: המפה הוכנה על-ידי מרטין שרמן וניתנה באדיבותו.

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים (מרכז בס"א) עורך מחקרים מכווני מדיניות בנושאים אסטרטגיים - במיוחד בנושאים הקשורים לביטחון הלאומי של ישראל ולמדיניות החוץ שלה - ובסוגיות אזוריות במזרח התיכון.

פרסומיו של מרכז בס"א מכוונים אל מקבלי ההחלטות הישראלים הבכירים במערכת הפוליטית, במסד הביטחוני ובשירות החוץ של ישראל, וכן אל הסגל הדיפלומטי, התקשורת, הקהילה האקדמית, מנהיגי הקהילות היהודיות ברחבי העולם והקהל המשכיל באופן כללי.

המרכז מקיים כנסים בין-לאומיים, הרצאות ותדרכים המיועדים לקהל בין-לאומי ומקומי. באירועים אלה משתתפים מומחים מובילים בתחומם מן האקדמיה ואנשי מעשה מהארץ ומחו"ל. מרכז בס"א פיתח שיתופי פעולה פוריים עם מכוונים מובילים בתחום המחקר האסטרטגי בכל רחבי העולם.

ועדה מייעצת בין-לאומית

מייסד המרכז ויושב ראש הוועדה המייעצת: ד"ר תומס א' הכט
משנה ליו"ר הוועדה המייעצת: מר שאול קושיצקי

חברים: גב' מריון הכט, מר רוברט הכט, מר שלמה הלל, פרופ' ריבה הפט-הכט, גב' דורית ורטהים, השגריר יצחק לבנון, סנטור יוסף א' ליברמן, מר רוברט ק' ליפטון, מר בריאן מולרוני, השגריר נורמן ספקטור, מר יואל קושיצקי, מר גרג רוסהנדלר, מר סימור ד' רייך, השגריר זלמן שובל.

ועדה אקדמית מייעצת בין-לאומית

פרופ' איאן בקט אוניברסיטת קנט, פרופ' פטריק ג'יימס אוניברסיטת דרום קליפורניה, פרופ' סטיבן ר' דיוויד אוניברסיטת ג'ונס הופקינס, ד"ר אליוט א' כהן SAIS, פרופ' רוברט ג' ליבר אוניברסיטת ג'ורג'טאון, פרופ' מייקל מנדלבאום אוניברסיטת ג'ונס הופקינס, פרופ' לורנס פרידמן קינגס קולג', פרופ' ארווין קוטלר אוניברסיטת מקגיל, ד"ר מרטין קרמר מרכז שלם.

צוות המרכז

מנהל המרכז: פרופ' אפרים קארש

חוקרים: ד"ר אפרת אביב, סא"ל (מיל') ד"ר רפאל אופק, ד"ר יעלי בלוך-אלקון, פרופ' איתן גלבע, ד"ר מנפרד גרסטנפלד, ד"ר ג'יימס מ' דורסי, ד"ר עדו הכט, אלוף (מיל') גרשון הכהן, אל"מ (מיל') אבי הר-אבן, ד"ר צילה הרשקו, ד"ר ג'ירי ולנטה, תא"ל (מיל') מוני חורב, פרופ' יהושע טייטלבוים, ד"ר דורון יצחקוב, מר יעקב לאפין, פרופ' אודי לבל, ד"ר אלון לבקוביץ, פרופ' זאב מגן, השגריר אריה מקל, ד"ר מקס סינגר, פרופ' שמואל סנדלר, אלוף (מיל') ד"ר עמנואל סקל, פרופ' יונתן פאקס, ד"ר גיל פיילר, פרופ' הלל פריש, ד"ר ג'ורג' נ' צוגופולוס, ד"ר מרדכי קידר, מר עוזי רובין, פרופ' יונתן ריינהולד, סא"ל (מיל') ד"ר דני שוהם, ד"ר איתן שמיר, פרופ' שלמה שפירא.

מרכזת: אלונה ברינר רוזנמן

עריכה באנגלית: יהודית לוי

תוכן עניינים

7	גבולות בני הגנה כמוסכמת יסוד ברקע הדין
11	הקדמה
19	פרק א': השינויים באופי המלחמה והשלכותיהם
19	קיבעון מלחמת ששת הימים
20	אורבניזציה של מרחב הלחימה
27	הפרטת המלחמה והשלכותיה
31	שיתוף הפעולה הסמוי בין חיזבאללה לבין ממשלת לבנון
32	משבר צבא היבשה
34	ההקשר הישראלי
37	פרק ב': התהוות תפיסת המלחמה של סוריה-חיזבאללה
37	דוקטרינת אצלאן
40	היגיון המלחמה של חיזבאללה-חמאס
41	השלכות לזירת יו"ש
43	פרק ג': ההתיישבות ביהודה ושומרון כנכס ביטחוני
49	פרק ד': בקעת הירדן כמרחב בידוד חיוני
49	פירוז שטחי יו"ש
51	אשליית הכוח הבינלאומי
55	מניעת מלחמה ובלימת מתקפה סדירה
61	מסקנות
71	הערות

הנסיגה משטחי C ביהודה ושומרון: סכנה קיומית

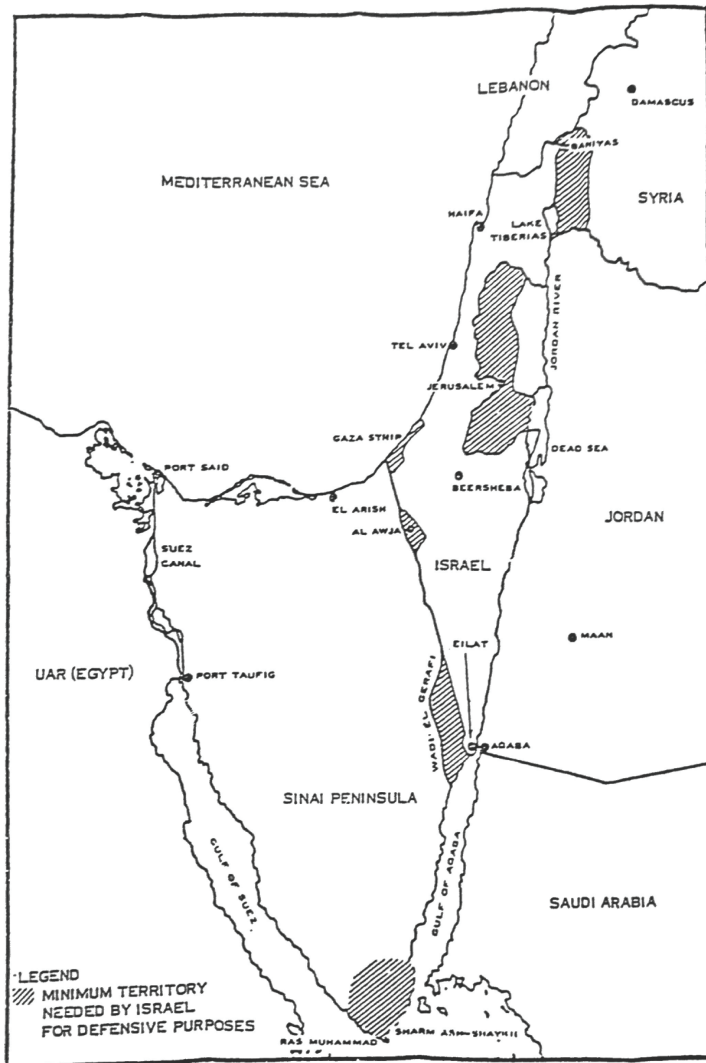
גבולות בני הגנה כמוסכמת יסוד ברקע הדיון

מאז סיום מלחמת העצמאות והתייצבות מדינת ישראל בקווי שביתת הנשק, הידועים כגבולות 1967, היה ברור להנהגה המדינית ולמטה הכללי של צה"ל, כי בקו הגבול המזרחי ברצועה הצרה והארוכה של מישור החוף, לא מתקיימים כלל התנאים הנחוצים למגננה. מתוך הבנה זו, התבססה תפיסת הביטחון של בן-גוריון על העתקה מהירה של המלחמה אל שטח האויב, במעבר מידי למתקפה. כפי שיתואר בהמשך סקירה זו, מאז סיום מלחמת 1967, משהו עמוק ומקיף השתנה בתופעת המלחמה ומשנה את יחסי הכוחות בין צה"ל לבין יריביו. בתנאים החדשים, למול אפשרות להערכות האויב בצורת המלחמה החדשה, דוגמת חמאס וחיזבאללה, באפשרות מחודשת למלחמה במקביל בזירת הצפון, בזירת עזה ובזירת יהודה ושומרון, התנאים שאפשרו לצה"ל את מתקפת הבזק ביוני '67, אינם קיימים יותר.

רשימת בכירי מערכת הביטחון לשעבר המבקשים בשם מומחיותם נסיגה והתכנסות כמעט מלאה לקו הירוק, מעוררת תמיהה. במשך עשרות שנים, וגם בבסיס גישתו של ראש הממשלה יצחק רבין ליישום הסכמי אוסלו - כפי שביטא בנאומו האחרון בכנסת - 5.10.1995 - מדינת ישראל לא ויתרה על דרישתה לגבולות בני הגנה. ההכרה בהעדרם של תנאיי הגנה מינימליים בגבולות הקו הירוק בעיקר ברצועת החוף, קיבלה ביטוי כמודגם במפה להלן, גם בחוות הדעת של המטה הכללי האמריקני. בדבריי הבאים אסביר עד כמה מוסכמת היסוד המסורתית לתנאיי המגננה, שעמדה בבסיס הדרישה הישראלית לגבולות בני הגנה, לא זו בלבד שלא פחתה בנחיצותה לנוכח ההתפתחויות שהתרחשו מאז תום מלחמת ששת הימים, אלא אף נעשתה נחוצה פי כמה.

אלוף (מיל') גרשון הכהן הוא עמית מחקר בכיר במרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים. שירת בצה"ל במשך ארבעים ושתיים שנים. פיקד על חיילים בקרבות מול מצרים וסוריה. לשעבר מפקד גיס ומפקד המכללות הצבאיות.

מפת המטה הכללי האמריקני לצורכי ההגנה של מדינת ישראל - נובמבר 1967
Israel's Minimum Security Requirement

מפה זו נדונה במאמרו של יוג'ין רוסטוב (Eugene V. Rostow) שהיה תת מזכיר המדינה בארה"ב ועסק רבות בנייתוח משמעויות החלטת או"ם 242. בשיתוף עמו הומשגה וקודמה דרישתה של מדינת ישראל לגבולות בני הגנה.

במאמרו בנושא כתב: "In fact all studies of the Israeli security problem reached the same conclusion - from the security point of view Israel must hold the high points in the West Bank and areas along the Jordan River."¹

ריכוז נכסים חיוניים ברצועת החוף הצרה

המפה הוכנה על-ידי מרטין שרמן וניתנה באדיבותו.

הקדמה

סקירה זו מבקשת להבהיר מדוע ההיפרדות מן הפלסטינים ביהודה ושומרון על בסיס קווי 67, גם בתוספת התיקונים הקלים של "גושי ההתיישבות", עלולה להציב בפני מדינת ישראל פוטנציאל לאיום קיומי. טענתה המרכזית היא שלא זו בלבד שנסיגה כוללת של כוחות צה"ל משטחי יו"ש תדחק את ישראל לגבולות שאינם ברי הגנה, אלא שקרוב לוודאי שהיא אף תביא להיווצרותה של ישות טרור בדומה לזו שצמחה ברצועת עזה בתקופת תהליך אוסלו, בהבדל הקריטי שקרבתם של יהודה ושומרון לעיקר נכסיה של מדינת ישראל ברצועת החוף מעצימה פי כמה את גודל הסיכון הטמון בפינוי שטחים אלו.

"מתווה פעולה אסטרטגי לזירה הישראלית פלסטינית"² שפורסם בימים אלה על-ידי המכון למחקרי ביטחון לאומי INSS, בהנהגת אלוף מיל' עמוס ידלון, אמנם לא התעלם מאיום זה, אך נתן לו מענה ארעי וחלקי. לאורו ולאור לקחי ההתנתקות החד-צדדית מרצועת עזה בקיץ 2005, הציע מתווה במתכונת פעולה בשלבים: מצד אחד חתירה להתכנסות לגבול מדיני על בסיס גדר הביטחון, ומצד שני הדגשה כי עד לפתרון בהסכם קבע, אם יושג, ימשיכו כוחות צה"ל לפעול בכל המרחב כעמוד התווך לביטחונה של ישראל. מתווה דומה מיוצג בשנים האחרונות על-ידי "מפקדים למען ביטחון ישראל".

בסקירה זו יובהרו נקודות המחלוקת עם מתווים אלה, בטענה כי הם לא הפנימו באורח ביקורתי את השינויים הגלובליים שחלו בשני העשורים האחרונים בתופעת המלחמה. טענת היסוד היא כי הערכתם את עוצמת צה"ל במבחן היעילות והרלבנטיות למול האיומים המתהווים, לוקה בהערכת יתר. בתוך כך יובהר לדוגמה, כי בניגוד למוסכמה הרווחת, תפקידה של מסת ההתיישבות האזרחית במלוא המרחב, נעשה מרכזי יותר, עד כדי תנאי הכרחי ליעילות הפעולה של כוחות הביטחון.

התומכים בחלוקת הארץ לשתי מדינות משתיתים את עמדתם על שתי מערכות טיעונים מקבילות: הפוליטית-אידאולוגית, והאסטרטגית-צבאית. במישור הראשון נטען כי המשך שליטתה של ישראל בשטחים שכבשה במלחמת ששת הימים פוגעת באופייה הדמוקרטי של המדינה, וכי פתרון בעיה זו באמצעות סיפוח השטחים על מיליוני תושביהם הפלסטינים יביא לחיסולה של ישראל כמדינה יהודית. כפי שהסביר שר המשפטים דאז, חיים, רמון לכתב הארץ ארי שביט: "ההבדל ביני לבינך שאני חושב שהשטחים הם נטל ואתה חושב שהשטחים הם

נכס. לכן אתה חושב שכאשר אתה מוותר עליהם מגיעה לך תמורה. אם אפשר תמורה מהפלסטינים ואם אי-אפשר תמורה מהקהילה הבינלאומית... אני רוצה שיהיה ברור שבסוף בסוף, אני לא מוכן להפקיד את גורלי לא בידי הפלסטינים ולא בידי הקהילה הבינלאומית. כי לי יש סרטן. השליטה בשטחים היא סרטן. ולכן לא אתן לאויב שלי להחליט אם לעבור את הניתוח להסרת הסרטן או לא".³

על אף שהמחקר הנוכחי אינו עוסק בממד הפוליטי-אידאולוגי של פתרון הסכסוך אלא בהיבטיו הצבאיים-אסטרטגיים בלבד, חשוב לציין כי סיום השליטה הישראלית בפלסטינים והקמת מדינה פלסטינית על בסיס קווי 67' אינם מבטאים בהכרח את אותו החזון ואינם מתכנסים בהכרח לפתרון אחד. ראש הממשלה יצחק רבין, בבסיס גישתו לתהליך אוסלו, ביקש להפריד בין שני הגורמים: דבקות במאמץ לסיום השליטה הישראלית בפלסטינים, תוך דחיית הרעיון שהדרך מובילה בהכרח לנסיגה ישראלית לקווי 67', לא כל שכן - להקמתה של מדינה פלסטינית. בנאומו האחרון בכנסת ב-5 באוקטובר 1995, בו הגן על הסכם הביניים שעליו חתם שבוע לפני כן, דחה רבין לחלוטין את פתרון שתי המדינות וחזה "ישות שהיא פחות ממדינה, והיא תנהל באופן עצמאי את חיי הפלשתינים הנתונים למרותה".⁴

ואכן, חתירתו של רבין לסיום השליטה הישראלית בפלסטינים הושגה במלואה. היא מומשה תחילה במאי 1994, עת נסוג צה"ל מכל ריכוזי האוכלוסייה הפלסטינים ברצועת עזה והעביר את השליטה באוכלוסייה והמרחב שבה התגוררה לרשות הפלסטינית (רש"פ) שזה עתה הוקמה. בינואר 1996, חודשיים לאחר רצח רבין, הסיגה ישראל את כוחותיה מהאזורים המאוכלסים ביו"ש (המרחב הכלול בשטחי A ו-B). ב-20 בינואר נערכו בחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית, וזמן קצר לאחר מכן בוטלו המנהל האזרחי והממשל הצבאי, באזורי A ו-B והוחלפו במנגנון תיאום וקישור. מתאריך זה ואילך, וודאי שמינואר 1996 עת בוצעה ההיערכות מחדש בחברון, נמצאים למעלה מ-90% מהאוכלוסייה הפלסטינית ביו"ש תחת שליטה פלסטינית ולא תחת כיבוש ישראלי.⁵

במילים אחרות, המחלוקת בין ישראל לבין הפלסטינים (ובין הישראלים לבין עצמם) אינה על הדרך לסיום "הכיבוש" אלא על עתידם של ירושלים המזרחית ושל שטחי C (הכוללים את כל הישובים היהודיים ביו"ש, מחנות צה"ל, דרכים ראשיות, שטחים שולטים חיוניים, והמרחב הפתוח בואכה בקעת הירדן) והנחיצות הביטחונית של המשך השליטה והאחיזה הישראלית במרחב זה.

תומכי הנסיגה מיהודה ושומרון, ובכללם רוב בכירי מערכות הביטחון לשעבר, משתיתים את עמדתם הביטחונית-אסטרטגית על קונספציה כמעט בלתי מעורערת ובה ארבע הנחות יסוד מרכזיות:

- ההיפרדות המרחבית, ובכללה פינוי מסיבי של ישובים יהודיים, תגדיר גבולות, תצמצם את ממשקי החיכוך, ותחולל מגמת יציבות.
- היה ותתערער היציבות עד כדי איום ביטחוני בלתי נסבל, ממשלת ישראל תדע לקבל את ההחלטה ההכרחית ותשלח את צה"ל למתקפה לסיכול ולהכרעת האיום ממרחבי המדינה הפלסטינית.
- צה"ל בעליונותו המתמדת יוכל להסיר איום ביטחוני זה ביממות ספורות.
- הנסיגה משטחי יו"ש וסיום ה"כיבוש" יעניקו לפעולה צבאית ישראלית מעין זו גיבוי בינלאומי נרחב.

מחקר זה חולק על קונספציה זו מכל וכל מנקודת מבט צבאית-אסטרטגית. טענתו המרכזית היא כי נוכח השינויים המשמעותיים באופי המלחמה והמערכת הבינלאומית (כולל המהפכה התקשורתית) במאה הנוכחית, נסיגה כוללת מיו"ש ומבקעת הירדן והקמת מדינה פלסטינית בשטחים אלו תציב בפני מדינת ישראל איום ביטחוני-אסטרטגי בסדר גודל בלתי מוכר עד כה.

בהסגות על קונספציה זו, יעלה המחקר את הטענות הבאות:

- היגיון המלחמה של חיזבאללה - שאומץ על-ידי חמאס בהתאמות הנדרשות ברצועת עזה ושיאומץ קרוב לוודאי ביהודה ושומרון לאחר הנסיגה הישראלית - מתווה קווי מתאר לתרחיש ביטחוני מסוכן ביותר אשר עלול להתפתח ממדינה פלסטינית הממוקמת בשטחים ההרריים השולטים על רצועת החוף הצרה והמצויים כמטחוויו קשת ממרכזי האוכלוסייה העיקריים של מדינת ישראל במישור החוף, על מלוא הנכסים האסטרטגיים המצויים באזור.
- סיכון זה יתעצם במידה ניכרת במקרה של התפרצות לחימה מקבילה בזירות עזה, לבנון, ואולי אף סוריה (לאחר ביסוסו מחדש של שלטון אסד, בהשפעה איראנית מתמשכת). תרחיש לחימה בו-זמנית בעזה ובלבנון נחשב כבר עתה לתרחיש סביר, מה גם שהרצועה תהווה חלק מהמדינה הפלסטינית שתוקם. הצטרפות האיום ממדינה פלסטינית ביו"ש, שתהפוך למרחב עתיר יכולות לחימה

כרצועת עזה, עלולה להציב את המענה הצה"לי במצוקה קשה: לא רק במצוקה משאבית (סדר כוחות, משאבי איסוף מודיעיני, ומלאי תחמושת) אלא גם ובעיקר במצוקה אסטרטגית-אופרטיבית שעלולה למנוע - מאילוצים שונים פנימיים ובינלאומיים - ריכוז מאמץ לזירת יו"ש ותעצים את הקשיים בכיבוש השטח.

- פירוזה של המדינה הפלסטינית העתידית - תנאי יסוד להקמתה בתפיסתם של המצדדים באופציה זו משמאל ומימין כאחד - אינו בר מימוש, כפי שהוכח באורח חד-משמעי מהכישלון המהדהד בפירוז רצועת עזה במסגרת תהליך אוסלו למרות התחייבות אש"ף לצעד זה במספר הסכמים חתומים.⁶

- העדר נוכחות ושליטה ישראלית בבקעת הירדן יביא ליצירת רצף יבשתי בין המדינה הפלסטינית והעולם הערבי-מוסלמי ממזרח לירדן (תרחיש שהטריד את דוד בן-גוריון כבר ב-1948)⁷ ויקשה מאוד על מניעת ההתחמשות וקיום הסדרי פירוז. ואכן, בנאומו שצוין לעיל קבע רבין כי "גבולות מדינת ישראל לעת פתרון הקבע יהיו מעבר לקווים שהיו קיימים לפני מלחמת ששת הימים... [וכן] גבול הביטחון להגנת מדינת ישראל יוצב בבקעת-הירדן, בפירוש הנרחב ביותר של המושג הזה".⁸ ואולם, תוך חמש שנים לא נותר דבר מתפיסתו המדינית-ביטחונית של רבין עת הסכים ראש הממשלה אהוד ברק (בפסגות קמפ-דייוד וטאבה בקיץ 2000 וינואר 2001) להקמתה של מדינה פלסטינית בריבונות מלאה ברצועת עזה וברובם המכריע של שטחי יו"ש (להוציא כ-3% ממרחבי יו"ש הכלולים ב"גושי ההתיישבות" - תמורת שטחים בגודל זהה משטחה הריבוני של ישראל), כמו גם לוותורים מרחיקי לכת בירושלים ובקעת הירדן.⁹ וויתורים לא פחות מפליגים הוצעו על-ידי ראש הממשלה אהוד אולמרט בוועידת אנאפוליס (נובמבר 2007).

- פינוי מסיבי של ישובים יהודיים ביו"ש לא יביא למיתון הסכסוך, כנטען על-ידי תומכי ההפרדות. ההיפך הוא הנכון, כפי שניתן ללמוד מיחסי ישראל והפלסטינים מתחילת תהליך אוסלו, ובעיקר לאחר ההתנתקות מרצועת עזה. במודל העזתי, המייצג הפרדות מוחלטת בחזקת "הם שם ואנחנו כאן", הפעלת הכוח הצבאי נדרשת למשאבים ניכרים: טנקים, מטוסי קרב, ופעולה קרקעית נרחבת מעת לעת, כמו גם השקעות עתק ללחימה במנהרות ומאמצים לגיבוש דרכי לחימה רלוונטיות למול אתגרים יצירתיים כטרור העפיפונים והבלונים. ביו"ש, לעומת זאת,

ההיפרדות החלקית (בשטחי A, B ו-C) שבה המרחבים הפלסטיניים והישראליים שזורים זה בזה במערכות תשתית ותחבורה משותפות ובחיכוך יומיומי יוצרת איזון מרחבי היברידי שמייתר הפעלה מאסיבית של עוצמה צבאית (ומספק לשני הצדדים רמת חיים ואיכות חיים גבוהות בהרבה מזו שברצועת עזה). במצב של העדר יישובים יהודים המשולבים שתי וערב בלב המרחב, תאלץ כל פעולה צבאית לסיכול התארגנות ופעולות טרור להתבצע באורח ליניארי - בתנועה מהשטח הישראלי לתוך ריכוזי האוכלוסייה הפלסטינית - ותתקל במעגלי הגנה קשיחים המחייבים (כפי שצה"ל למד ברצף מערכות עזה) לנהל כל חדירה כמבצע התקפי בסדר גודל אוגדתי אם לא למעלה מזה.

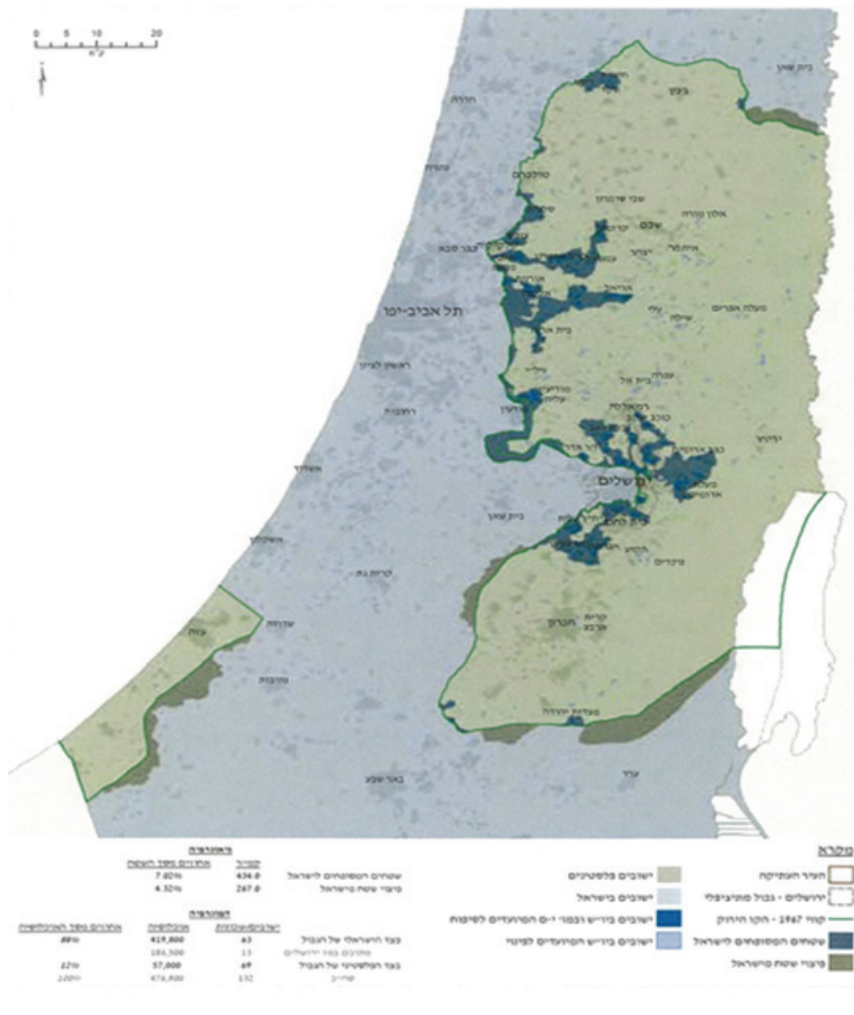
- והיה והמדינה הפלסטינית תהפוך לישות טרור רבת עוצמה על-פי המודל העזתי שתאלץ את ישראל לנקוט במהלך צבאי כולל להסרת האיום, הרי שמהלך זה יהיה קשה ביותר ועתיר מחירים. אלו הטוענים שצה"ל יוכל לתת לאתגר זה מענה מבצעי מלא ומוחץ, אם לא לשחזר את הישגי יוני 1967 בה נכבשו שטחי יו"ש תוך ימים ספורים, זורים חול בעיני הציבור (במודע או מתוך הונאה עצמית) - וזאת מבלי לקחת בחשבון תרחישי מלחמה במספר זירות במקביל. מספיק להתבונן בקשיי הלחימה בהם מתמודדים צבאות העולם בעשורים האחרונים - באפגניסטן, בעיראק ובסוריה בין היתר, ובעיקר בשטחים עירוניים גדולים כמוסול וחלב - על מנת להבין את עומק הזחיחות וחוסר האחריות שבהתעלמות מהסיכון הביטחוני-אסטרטגי הקיומי הטמון בנסיגה כוללת מיו"ש ובקעת הירדן והקמת מדינה פלסטינית בשטחים אלו.

- בהתבסס על ניסיון שלוש המערכות המקיפות בין ישראל לחמאס (9-2008, 2012, 2014), לא זו בלבד שכיבושם מחדש של שטחי יו"ש לא יזכה בלגיטימציה בינלאומית אלא שישראל תעמוד בפני לחצים בינלאומיים כבדים להסגה מידית של כוחותיה. אף מעצמת העל הרוסית לא הייתה חסינה מסנקציות בינלאומיות בעקבות כיבוש חצי-האי קרים - המהווה חלק קטן מאוקראינה בעוד שכיבוש יו"ש יהווה כיבוש של מדינה ריבונית שלמה.

מפת שטחי C

המפה הוכנה על-ידי מרטין שרמן וניתנה באדיבותו.

המפה מתוך - עומר צנעני, תהליך אנאפוליס: "נווה מדבר" או "פאטה מורגנה", מרכז שטינמץ - אוניברסיטת תל אביב ומולד, 2015. המפה שורטטה על-ידי דן רותם.

המפה הישראלית בתהליך אנאפוליס (2008). במפה זו, החלוקה בין המרחבים המדינתיים לגמרי רציפה - בארגון מרחבי לשתי ישויות נפרדות: "הם שם ואנחנו כאן". בהעדר מרחב בידוד באמצעות נוכחות ושליטה ישראלית בבקעת הירדן, המרחב הפלסטיני מתחבר ברצף מזרחה אל העולם הערבי-אסלמי ממזרח לירדן. בארגון מרחבי כזה, יהיה קשה לקיים פיקוח למניעת התחמשות ושימור פירוז. בהעדר ישובים יהודים משולבים שתי וערב בלב המרחב, כל פעולת צה"ל לתוך ריכוזי האוכלוסייה הפלסטינית, לשם סיכול ומניעת התארגנות טרור או יצור אמצעי לחימה, תאלץ להתממש ליניארית, בתנועה מתוך השטח הישראלי, שיהיה עטוף לאורך הגבול, כמו ברצועת עזה, במעגלי הגנה קשיחים, המחייבים כפי שלמדנו ברצף מערכות עזה, לנהל כל חזירה כזו כמבצע התקפה אוגדתי אם לא למעלה מזה.

פרק א' - השינויים באופי המלחמה והשלכותיהם

קיבעון מלחמת ששת הימים

התעלמותם המופגנת של תומכי פתרון שתי המדינות, ובכללם מרבית בכירי מערכות הביטחון לשעבר, מהסכנות הטמונות ברעיון שתי המדינות הושתתה וממשיכה להיות מושתתת על ההנחה כי גם לאחר הנסיגה לקווי 67' תוכל מדינת ישראל להגן על ריבונותה ועל ביטחון תושביה בכוחות עצמה, וכי עוצמתו של צה"ל תאפשר לו, במידת הצורך, לשחזר את הישגיו מיוני 1967 ולהשתלט במהרה על שטחי המדינה הפלסטינית החדשה. עוצמה זו, לטעמם, מייתרת את הצורך ב"גבולות ביטחון" עליהם התעקשו ממשלות ישראל לדורותיהן (החל מתוכנית אלון), כמו גם החלטת מועצת הביטחון 242.¹⁰ במילותיו של רב-אלוף (מיל") דן חלוץ: "צה"ל יוכל להגן על כל קו גבול שיוגדר על-ידי הדרג המדיני. ראוי להזכיר שהניצחון הצבאי הגדול ביותר (לאחר מלחמת העצמאות) הושג ב-1967, מקו הגבול שהיום מוצג על-ידי ההנהגה המדינית, כבלתי ניתן להגנה".¹¹

אלוף (מיל") עמרם מצנע נשען על ניסיונו האישי כהוכחה לצדקת רעיון זה בטענו כי "כשיצאנו לקרבות בסיני לא חשבנו שאי-אפשר להגן על המדינה, ואכן בתוך שישה ימים נחלצה" לאת הגדולה הישגיו והוכיח שאפשר גם להגן על הבית מתוך קווי 67".¹² ואילו חיים רמון הביע את ביטחונו הנחרץ ביציבות גבולות 67' בהעלאת טענה השגורה בפי רבים מהמצדדים בפתרון שתי המדינות:

אני מאמין שיהיה שקט, אבל נניח שתהיה מלחמה. איזו מן מלחמה זו תהיה? צה"ל עם כל היכולות שלו מול שלושת אלפים - ארבעת אלפים אנשי חמאס שמצוידים בלא כלום? אם הפלסטינים יוצרים עלי איזשהו איום אני כובש את הגדה המערבית בעשרים וארבע שעות. ואיך אני יודע זאת? כי כך עשיתי ב"חומת-מגן"... כבשתי מחדש את השטח ומוטטתי את הרשות הפלסטינית ביממה.¹³

אמירה זו רחוקה כמובן מרחק רב מהמציאות. לא זו בלבד שבמצע חומת-מגן התמודד צה"ל עם אויב בעל יכולות פחותות בהרבה מאלו שבנה חמאס בעזה (ושעם דומותיהן יאלץ קרוב לוודאי להתמודד בעימות עתידי ביו"ש - בנוסף

לעזה שתיכלל אף היא במדינה הפלסטינית), אלא שבעשרים וארבע השעות הראשונות של חומת-מגן צה"ל רק החל בהתנעת המערכה וגם לאחר שבוע לא השלים את השגת ההכרעה. המערכה נמשכה למעלה משבועיים במתקפה מדורגת, תוך העתקת כוחות העילית והמאמץ העיקרי מעיר לעיר. יתרה מזאת, ללא ניהול מערכה עוקבת שנדרשה עם סיום המבצע ונמשכה למעלה משנתיים בכל מרחבי יו"ש - בפעילות חוזרת ונשנית מידי לילה בתוך עומק השטח - לא הייתה מושגת הכרעה בעלת ממשות אסטרטגית.

התמשכותה הרציפה של הלחימה בטרור הפלסטיני, ללא הכרעה בפרק זמן קצר, משקפת את השינויים המהותיים שחלו באופי המלחמה בשני העשורים האחרונים, ובראש וראשונה העתקת מוקד הלחימה למרחב האורבני האזרחי בהשתתפותם האקטיבית של האזרחים; ו"הפרטה" ניכרת של המלחמה, דבר המעניק לארגונים סמי-צבאיים חוץ מדינתיים יכולות להשפעה אסטרטגית שלא היו קיימות בעבר. שתי מגמות אלו מתפתחות בזיקת גומלין מורכבת ודינמית בהשתנותה המתמדת.

אורבניזציה של מרחב הלחימה

לא עצם הכורח להילחם במרחב עירוני-בנוי עומד בבסיס השינוי בתופעת המלחמה. קרבות משמעותיים במלחמת העולם השנייה נערכו במרחב העירוני (סטלינגרד וקאן, אם לתת שתי דוגמאות בולטות) כמו גם בסכסוך הישראלי-ערבי (ירושלים במלחמת ששת הימים, סואץ במלחמת יום הכיפורים). ואולם היגיון הלחימה ומיקוד המאמצים בקרבות אלו נותר ביסודו צבאי, כאשר ההתנגשות מתנהלת בין שני כוחות סדירים במרחב שהפך במידה רבה לזירת לחימה ריקה מאזרחים; ההתייחסות לבעיית הלחימה בעיר התמקדה לפיכך בעיקר במאפייניו הפיזיים של המרחב הבנוי. בתופעת המלחמה החדשה, לעומת זאת, מתקיימת הלחימה תוך נוכחות מקבילה של מרקם החיים האזרחי: כך בדונייצק שבצפון-מזרח אוקראינה, כך במבצעי צה"ל ברצועת עזה בעשור האחרון, וכך בשבע שנות מלחמת האזרחים בסוריה. ניהול המערכה נדרש במציאות זו לניהול מקביל ומתכלל של צרכי הקיום האזרחי, תוך קשב מלא להיבטים הומניטריים, פוליטיים, חוקיים, אתיים ותודעתיים.

גנרל רופרט סמית, מהקצינים הבריטיים המנוסים ביותר בלחימת העידן החדש ואבי המושג "מלחמה בקרב אנשים" (War among the people) היטיב להבהיר את מאפייני המגמה החדשה באופי המלחמה:

מלחמה בקרב האנשים הנה בה בעת תיאור גרפי של מצבים מודרניים דמויי מלחמה וגם של מסגרת תפיסתית. היא משקפת את העובדה המובהקת שאין יותר שדה קרב מבודד שבו נלחמים הצבאות, וגם שהמלחמה אינה מתרחשת בהכרח בין צבאות, בוודאי לא בשני הצדדים... זו המציאות שבה האזרחים ברחובות, בבתי ובשדות - כל האנשים ובכל מקום הם שדה הקרב. ההתכתשויות הצבאיות והקרבות יכולים להתחולל בכל מקום - בנוכחות אזרחים, נגד אזרחים, בהגנה על אזרחים. האוכלוסייה האזרחית היא המטרה, יעד שיש להשיגו, לא פחות מהכוחות העוינים.¹⁴

בדפוס ההיגיון המארגן את המרחב טושטשה, עד כדי העלמה מכוונת, יכולת ההפרדה בין **מרחב צבאי** לבין **מרחב אזרחי**. זירת המלחמה הולכת ומועטקת אל המרחב הבנוי ומתכנסת בעיקר מוקדיה אל מבוכי המרחב העירוני. בתנאים אלה תובעת הלחימה ברחובות העיר מהצד התוקף הפעלת מסת כוח רחבת היקף. טיהור בית רב קומתי אחד יכול להצריך כוח בסדר גודל פלוגתי, וגדוד חי"ר יכול להיבלע בלחימה יומית בטיהור רחוב אחד ממוצע. הפעלת הנשק הכבד והאש האווירית לסיוע בלחימה הקרקעית עלולה לפגוע באזרחים בלתי מעורבים רבים ולא תמיד ניתן להבטיח פינוי מקדים של האוכלוסייה האזרחית בטרם קרב. בתנאים אלה עלול הכוח התוקף לספוג נפגעים רבים, שלא לדבר על אבדות נרחבות בקרב האוכלוסייה האזרחית באופן שעלול להביא לאובדן לגיטימציה פנימית ובינלאומית עד כדי סיכון השגת מטרות המלחמה.

ברצועת עזה, בלבנון וגם במרחבי הקיום של דאע"ש, כמו במערכה לכיבוש מוסול שארכה תשעה חודשים, מערכים צבאיים התמזגו בגלוי ובסמוי במרקם החיים והתשתיות האזרחיות. רוב נכסי האש הרקטית של חיזבאללה וחמאס, כמו גם מרבית מוצבי הפיקוד והשליטה, ממוקמים בתוך המרחב האזרחי, מצב בעל השלכות מבצעיות משמעותיות ההופכות את הלחימה במרחבים אלה למורכבת ביותר. בראש ובראשונה מחייבת מציאות זו כל כוח תוקף לחדור ללב המרחב

הבנוי ולהילחם בתוך סביבת הקיום האזרחי. תם העידן בו עצם ההתייצבות בשטחים שולטים במרחב הפתוח מחוץ לעיר יכול היה להביא באמצעות כיתור להכרעת האויב, גם זה הערוך ללחימה בתוככי העיר. הכרעה כזו התרחשה בכיבוש ירושלים בדצמבר 1917 עת נסוגו הכוחות התורכים מהעיר נוכח האחיזה הבריטית בשטחים השולטים מדרום וממערב. גם ביוני 1967 נפלה העיר העתיקה בירושלים ללא קרב לאחר השגת תנאי כיתור ושליטה מסביב לה.

במהלך מבצע חומת-מגן, לעומת זאת, לא מנע מיקומו של צה"ל ואחיזתו בשטחים שולטים מחוץ לערים (הרי גריזים ועיבל מדרום ומצפון לשכם, או שליטה על רמאללה ממזרח מקו המגע בפאתי הישוב פסגות ונגישות מידית מצפון מבית אל) את הכורח לחדור ללב הקסבה בשכם או למרכזי מחנות הפליטים. גם במבצעים שנערכו ברצועת עזה לפני ההתנתקות בקיץ 2005, ובמיוחד לאחריה, לא היה בחדירת כוחות צה"ל למרחבים פתוחים בממשק פאתי השכונות המבוצרות ומחנות הפליטים כדי להביא לכניעת האויב.

ואכן, הניסיון הישראלי בשלושת המבצעים הגדולים שנערכו ברצועת עזה לאחר 2005 מהווה עדות מובהקת לקשיים אלה. כך למשל טען האסטרטג האמריקני הנודע אדוארד לטוואק כי בתנאים שנוצרו בזירת הלחימה העזתית על צה"ל לבחור בין לגיטימציה בינלאומית לבין לגיטימציה פנימית בחברה הישראלית. השימוש הנרחב בכוח האווירי מסייע לכוחות הקרקע להשיג משימותיהם בפחות נפגעים אך מעצים את ההרס הסביבתי ומוביל לאובדן לגיטימציה בזירה הבינלאומית שדו"ח גולדסטון (לאחר מבצע עופרת יצוקה) היה אחד מביטוייה החריפים. הימנעות משימוש נרחב בכוח אווירי, לעומת זאת, עלולה להגדיל את מספר הנפגעים בין לוחמי צה"ל ולגרום לאובדן לגיטימציה פנימית של ההנהגה הצבאית והמדינית שתיתפס בעיני הציבור כאחראית למחיר המלחמה ולתוצאותיה.¹⁵

מתקיים כאן אפוא מתח אופרטיבי ואסטרטגי בלתי פתור ההופך את ההחלטה המדינית על הפעלת כוח צבאי מורכבת וקשה יותר. קשיים מעין אלה, ואף חמורים יותר, יעמדו בפני מקבלי החלטות בישראל בבואם להחליט על הפעלת כוחות צה"ל ביו"ש במציאות שלאחר נסיגה משטחים אלה.

מעבר לכך, השהיה בין האזרחים הופכת את הצבאות לחשופים לתקיפות טרור כפי שמעידות האבדות הכבדות שספגו האמריקנים וכוחות נאט"ו בשנות שהותם באפגניסטן ובעיראק. צבא סדיר מודרני יכול לחדור לעומק השטח, ובכלל זה לעומק השטח הבנוי. ואולם ניסיון העשור האחרון מצביע כי להבאת ההישג הראשוני לכדי הישג צבאי-מדיני ממשי ויציב, יידרש הכוח הצבאי במקרים רבים לפעולה ממושכת במרחב המאוכלס שתחשוף מצידה נקודות תורפה מוכרות הכרוכות באורח בלתי נמנע בשגרת קיומו ונוכחותו של כוח צבאי. אמצעי הלחימה החדשים שבידי גורמי הטרור וההתנגדות בתפוצתם הנרחבת מעצימים את האפקטיביות של איומים אלה. כאן טמונים זרעי המבוכה לנוכח מציאות בה צבא יכול לנצח בכל הקרבות ולמרות זאת להפסיד במלחמה.

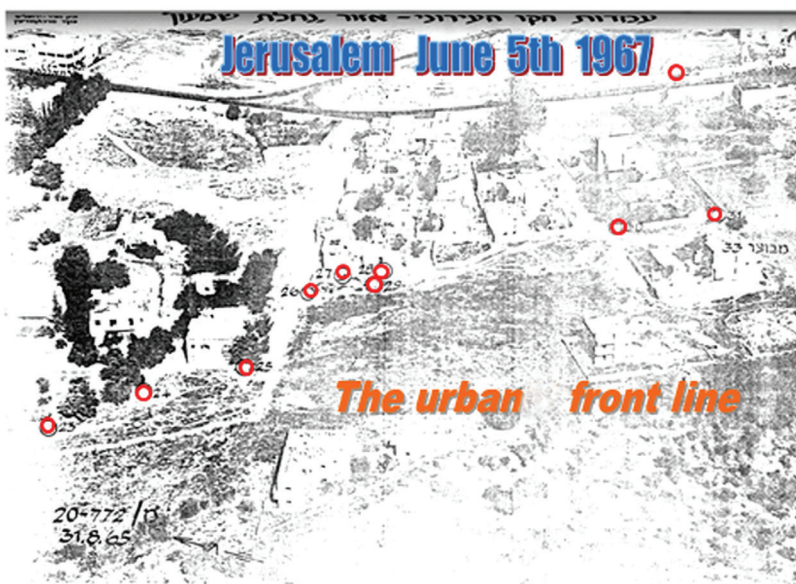
בעייתיות זו מקבלת משנה תוקף עקב כך שהלחימה לא רק מתנהלת במרחב העירוני אלא אף מובלת על-ידי כוחות מקומיים, בני המקום. במבצע סיני, למשל, כבש כוח משוריין קטן יחסית - גדוד שריון שהוביל אחריו חטיבת מילואים חי"ר באוטובוסים - את כל רצועת עזה, כאשר מרגע כניעת המפקד המצרי נטשו החיילים המצרים את המרחב או נכנעו ונפלו בשבי. הם לא היו בני המקום ותפקדו למעשה ככוח משלוח בעוד שהאזרחים שהסתגרו בבתיהם כמעט ולא היו חמושים ובוודאי לא היו מאורגנים ללחימה. במציאות החדשה ברצועת עזה תחת שלטון חמאס, הכוח הצבאי מאורגן במסגרות גדודיות וחטיבתיות על בסיס בני המקום. חטיבת סג'עיה על לוחמיה ומפקדיה מבוססת על בני שכונת סג'עיה וחטיבת חאן יונס מבוססת על בני העיירה. כך בכל אזורי הרצועה. גם בשדרת הפיקוד מוקנית חשיבות לזיקת המקום. ברגע שכוחות צה"ל יצליחו בחדירתם לעומק המרחב, לוחמי חמאס עשויים לנטוש את עמדותיהם ולהיטמע במרחב שהוא למעשה ביתם. בעיתוי המזדמן יוכלו להגיח עם נשקם, לפעול ולהעלם שנית בתוככי האוכלוסייה.

זה היה למעשה מקור הכישלון האמריקני בדיכוי ההתמרדויות בעיראק לאחר הפלת סדאם חוסיין, ובלחימה באפגניסטן, כפי שהודה לוטננט-גנרל דניאל בולגר:

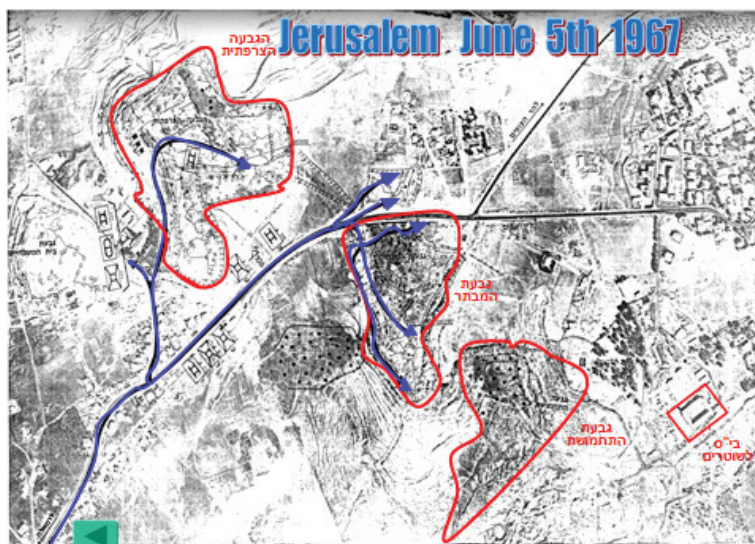
כשלנו בהבנת היריב - רשת גרילה משוכללת המשולבת במארג של אוכלוסייה אזרחית לוחמנית וחשדנית. אף כשלנו בהבנת כוחותינו אנו שנבנו למערכות קונבנציונליות, מוכוונות הכרעה מהירה ולא ללחימה מתמשכת וחסרת הגדרה מדויקת נגד חתרנות. היינו בנויים ל"סופה במדבר" ולא לווייטנאם. כגנרל, כשלתי בהבנת המצב. כעמיתי המפקדים טענתי שעלינו להתמיד [במאמץ] ולדבוק במטרה - "טיהור, החזקה, בניה" - גם כאשר שלב "ההחזקה" נמשך חודשים ושנים ודומה היה כי הוא עלול לארוך אף עשרות שנים.¹⁶

בדומה לניסיון האמריקני בעיראק, העתקת הלחימה למרחב הבנוי נטלה מצה"ל את היתרון שמיצה ברחבי המדבר בתנופת קרבות התנועה של כוחות שריון ניידים. טנק אחד מופעל על-ידי צוות בן ארבעה לוחמים. חטיבה משוריינת מפעילה כמאה טנקים, מונה קצת יותר מארבע מאות לוחמים, ופרוסה על פני גזרה רחבה. הלחימה בשטחים בנויים, לעומת זאת, דורשת הפעלת מסה רחבה של כוחות חי"ר במרחב מצומצם: גדוד חי"ר המונה למעלה מארבע מאות לוחמים יכול כאמור להיבלע בפחות מרחוב אחד. לחימה כזו מעצימה את החסך בסדר הכוחות ממנו סובל צה"ל מראשית ימיו ומעניקה יתרון יחסי לאויב. ובכך אף טמונה הסיבה מדוע פעולה לטיהור רצועת עזה או מערכי חיזבאללה בדרום לבנון תדרוש סדר כוחות רחב היקף ותארך זמן ממושך עד להשגת הישג ממשי. לא כל שכן פעולה לכיבוש מדינה פלסטינית בשטחי יו"ש.

לפנינו צילומי אוויר הממחישים את השינויים שחלו בהערכות צבאית במרחב העירוני. מצד אחד צילומי קו התפר בירושלים ביוני 1967, המבטאים פריסת יעדים צבאיים מופרדת מהמרחב האזרחי. מהצד השני מערכת עירונית צפופה מתוכה פועלת הערכות הגרילה בין האזרחים.

גזרת המריבה של גדרו מרמ"ס 71 - האגף המערבי, (צלום אוויר אוקטובר).

מס 24 - מידות מדידה 1967 והצבעה והמסלול ע"י כוחות צה"ל תחילת 1967

תצלומי אוויר ממלחמת ששת הימים הממחישים את יכולת ההפרדה בין עמדות הצבא הירדני לבין המרחב האזרחי כאשר גבעת התחמושת וגבעת המבצר, כיעדים מבוצרים משולבים במרחב העירוני, ניכרים במובהקות צורתם כיעד צבאי טיפוסי מופרד מהמרחב האזרחי.

תצלומוי אוויר (ממחנה פליטים ברצועת עזה וממרכז העיר שכם) הממחישים את שילוב מערכות הטרור במרקם החיים האזרחי במרחב הבנוי הצפוף: מפקדות, מחסה ללוחמים, מחסני נשק, אתרי שיגור רקטות, מפעלי ייצור ומעבדות.

הפרטת המלחמה והשלכותיה

בעשורים האחרונים אנו עדים לירידה מתמדת במספר המלחמות הבין-מדינתיות ועלייה דרמטית בהיקף המלחמות הפנים-מדינתיות ובסכסוכים מזוינים בין מדינות לבין ארגונים חוץ-מדינתיים. כך למשל סווגו 41% מהמלחמות שהתרחשו בעולם בשנת 1999 כמלחמות פנים-מדינתיות שכוונו כנגד משטרים בעוד ש-32% סווגו כמלחמות שיעדן השגת אוטונומיה או היפרדות ממדינה.¹⁷ ההתפרצויות האלימות במזרח התיכון בעשור האחרון ממחישות ומעצימות מגמה זו, שבה מוקדי סכסוך אתניים, תרבותיים ודתיים מתניעים את מרבית מצבי הלחימה ואף המלחמות הבין-מדינתיות ה"קלאסיות" מאופיינות בצורה גוברת והולכת בהפעלה והכוונה של מרכיבי כוח מקומיים חוץ-ממסדיים.

תהליך זה הואץ במידה ניכרת כתוצאה מהשינויים הגאופוליטיים בעולם בעשורים האחרונים. כך למשל הביאה קריסתן של ברית המועצות וברית ורשה, ובמידה פחותה - התמוטטותה של לוב, לזמינותן של כמויות עצומות של נשק לכל המרבה במחיר. קבוצות טרור וחתרנות מקומיות וגלובליות הניחו ידן על מאגרי נשק משמעותיים בכמות ובאיכות והפכו למרכיבי כוח עצמאיים בעלי משקל סגולי אסטרטגי. בתוך כך הועצם הפוטנציאל האופרטיבי הגלום בנשק זול, פשוט לתפעול ובעל דרישות אחזקה מינימליות כרקטות, מרגמות, טילי נ"ט בטווחים מגוונים ומטעני נפץ בהפעלה סלולרית מרחוק. מיצויו של פוטנציאל זה בידי ארגוני לחימה חוץ-מדינתיים חולל שינוי בהגינה ובצורות ביטוייה של המלחמה.

במקביל לתפוצתו הנרחבת של נשק תקני, התרחשה בשני העשורים האחרונים מהפכה טכנולוגית רבת משמעות בתחומי התקשורת הסלולרית והאינטרנטית שיצרה פוטנציאל חדשני לשימוש במערכות נשק פשוטות כמטעני צד ורקטות המופעלות מרחוק. רכיבים טכנולוגיים מהדור החדש, כמו גם אמצעי רכיפה זעירים ומזל"טים מופעלי GPS בשליטה ממוחשבת, ניתנים לרכישה כמוצרי מדף בשוק האזרחי. מדובר ברכיבים בעלי אופי אזרחי מובהק, וקשה לתאר את מניעת רכישתם בעתיד על אף שידוע כי פוטנציאל שילובם במערכות נשק שינה את מאזן יחסי הכוחות בין צבאות מאורגנים לבין כוחות גרילה וטרור.

נגישות המידע באינטרנט מעניקה לכל אדם מקור ידע והדרכה לכושר יצור חתרני של אמצעי לחימה. מדובר בהדרכה מעשית לשימוש בחומרים המצויים לרוב

בסביבה האזרחית דוגמת צינורות ברזל, מסמרים, וכימיקלים ליצור חומרי נפץ, מטענים נשלטים להפעלה מרחוק ואף אמצעי ירי. בנוסף, באמצעות מחרטות ממחשבות הזמינות לרכישה בשוק האזרחי, גם במסגרייה קטנה במרתף בית ניתן לייצר מכלולי נשק תקיניים. יכולת זו נתונה מכבר בידי הפלסטינים ברצועת עזה, ובשנים האחרונות גם ביהודה ושומרון. היכולת להתארגנות לפעולת לחימה משמעותית נעשתה קלה יותר להשגה ומאפשרת צמיחתם של איומים חדשים, ניידים ובעלי כושר העלמות גבוה, ועל כן בלתי ניתנים לניטור ופיקוח.

התפנית המשמעותית, עד כדי מהפיכה, ביחס להיגיון המלחמה המודרנית התרחשה במיצוי חדשני של פוטנציאל הנשק הרקטי. מהפיכה זו התפתחה והגיעה לכדי שכלול תפיסתי והפעלתי על-ידי חיזבאללה, שבהסתגלותו לנחיתותו הטקטית מול עליונות אמצעי הלחימה שבידי צה"ל פיתח ביצירתיות רבה היגיון אופרטיבי חדשני שיתואר בהרחבה בהמשך. יסוד התפנית מצא את ביטויו בצורות והגיונות פעולה שאפשרו לחיזבאללה לעקוף את הצורך המוכר במרכיבי ציוד לחימה קלאסיים: תותחים, טנקים ומטוסי קרב - שנחשבו בעידן המודרני כתנאי הכרחי להתמודדות שקולה מול צבאות מודרניים בנויים ומצוידים כהלכה. בכך הובאה בשורה רבת השראה לישויות לא-מדינתיות שאימצו דרך חדשה, זולה יותר ומתאימה יותר להקשר התרבותי-פוליטי הייחודי בתוכם הם מבקשים לפעול באורח רלבנטי מתוקף החזקתם בפוטנציאל איום בעל משמעות אסטרטגית.

אף ממסדים מדינתיים הפנימו את היתרון שבהפרטת הלחימה לארגונים מקומיים חוץ-ממסדיים, תוך מיצוי היתרון של לחימה באמצעות שליח (by proxy) ללא נטילת אחריות. למרות הבדלי תרבות ומורשת דוקטרינרית בין מערכות הצבא וההגנה בארה"ב וברוסיה, בשנים האחרונות ניתן לזהות קווי מתאר זהים בהתייחסות לשינויי תופעת המלחמה - תוך התבוננות ולמידה הדדיים מלקחי ההתנסות של המעצמה האחרת - בדרכן לתכנון והפעלת מבצעים. כך לדוגמה התבססה ההתערבות הצבאית הרוסית בסוריה מסתיו 2015 ואילך על שילוב של הפעלת כוח אווירי רוסי ולחימה קרקעית המבוססת בעיקרה על כוחות מקומיים (צבא אסד, כוחות חיזבאללה ומיליציות זרות שיעיות). זה היה למעשה דפוס הפעולה בו נקטו האמריקנים בשבועות הראשונים ללחימתם באפגניסטן ב-2001, שהתבסס על צוותי כוחות מיוחדים, שפעלו בחסות "ברוני מלחמה" מקומיים,

והכוונו מסת אש אווירית. היגיון זה אומץ במלואו על-ידי הנשיא פוטין בהתערבותו בסוריה. דפוס הלחימה בהכוונת פיקוד אמריקני במערכה נגד דאע"ש במוסול היה זהה למדי והתבסס על הפעלת כוחות יבשה מקומיים: צבא עיראק המשוקם וכוחות כורדים בסיוע אווירי אמריקני.

שתי המעצמות אף נמנעו באופן שיטתי ועקבי משילוב עוצבות יבשה סדירות בלחימה הקרקעית בסוריה ועיראק, והסתפקו בהכוונת הכוחות המקומיים חימושם והדרכתם על-ידי קומץ אנשי כוחות מיוחדים. גישה זו מעידה כנראה לא רק על השאיפה המובהקת להימנע מסיכון חיילים אמריקנים ורוסים בלחימה רבת נפגעים, אלא גם על ההכרה בטבעה של המלחמה החדשה כהרפתקה מתמשכת שקשה להביא לסיומה, כמו גם בהישמטות השליטה במלחמה ובאופני ניהולה מידיה הבלעדיות של המדינה. אף העיקרון של "ריבון אחד - רשות אחת, חוק אחד ונשק אחד" עליו התבסס תהליך אוסלו, ושאליו התחייב אש"ף בשורת הסכמים רשמיים במהלך שנות התשעים, לא בוצע מעולם והסיכוי למימוש במציאות הנוכחית נראה כהולך וקטן.

הפרטת הלחימה מידי (ועל-ידי) המדינה לגורמי כוח חוץ ממסדיים טשטשה את הקווים שהפרידו בדיני המלחמה בין החייל הממסדי לובש המדים לבין הלוחם החוץ ממסדי. תפוצת הנשק וגמישות הפעלתו מאפשרת לאיכר לצאת בבוקר למסיק זיתים ולהראות כחקלאי מן השורה, תוך שהוא נושא ברכבו מרגמה, טיל נגד טנקים, מטען צד או רקטה. תוך כדי עבודתו במטע הזיתים הוא יכול להפעיל את כלי הלחימה ולהמשיך בעבודתו החקלאית. אדם כזה אינו חייל. הוא בוודאי אזרח המעורב בלחימה, אך בזהותו הוא יצור כלאיים ("ישות היברידית" במינוח הרווח) החומק מהגדרה חד-משמעית לגבי זיהויו כטרוריסט או כלוחם חירות, כלוחם או כפושע פלילי - זהותו תלויה ועומדת לשיפוט מנקודת מבט פוליטית וערכית.

לתופעה זו משמעויות רבות לכל העוסקים בתכנון ובהפעלת מהלכים צבאיים, כמו גם לעוסקים בבניין הכוח הצבאי ובהתאמת צבאות העתיד לצורות המלחמה המשתנות.

הסרט האמריקני "12 לוחמים" בבימוי של ניקולאי פוקסליג, שיצא ב-2017 - ראוי בסוגיה זו ללמידה. הוא מתאר צוות כוחות מיוחדים שהופעל באפגניסטאן מיד לאחר התקפת הטרור בניו יורק ב-11.9.2001. פעולת הצוות התבססה על תנועה בעומק השטח בשיתוף פעולה עם כוחות מקומיים בפקוד מנהיג מקומי. באחת הסצנות שואל מפקד המליציה המקומית את מפקד הכוח האמריקני: "למה אתם שומרים על עצמכם בלילה ולא בוטחים בנו?" הקפטן האמריקני מסביר שהוא פועל על-פי הנוהלים וההוראות. המנהיג המקומי עונה לו: "אכן יש לך מעליך מפקד ומעליו עוד מפקד, מעלי יש רק אלוהים."

התופעה מעוררת שאלות רבות בתחומי הפילוסופיה, המשפט, המוסר והחברה הכרוכים בניהול המלחמה. מתחייב בירור ביקורתי גם עבור ממסד ריבוני שלטוני המפעיל בשליחותו כוחות חוץ-ממסדיים וגם עבור מדינה המוצאת עצמה מותקפת על-ידי כוחות חתרניים חוץ ממסדיים. הסוגיה מורכבת וסבוכה, בין אם הכוחות החתרניים פועלים עצמאית ובין אם הם פועלים בשליחות מדינת אויב. בין היתר מתעוררות בהקשר זה שאלות יסוד כגון:

- מידת הלגיטימציה של מדינה המותקפת על-ידי כוחות חוץ-ממסדיים לפגוע בנכסיה התשתיתיים של המדינה שבשליחותה הסמויה פועלים כוחות אלה.
- מידת הרלבנטיות של דיני המלחמה הבינלאומיים לנוכח תופעת הפרטת המלחמה והדרכים החוקיות להתמודדות בכוחות חוץ-ממסדיים.
- מידת ההשפעה של התופעה על רעיון הריבונות והאחריות של מדינה בעת הפעלתם של גופי כוח חוץ-ממסדיים שאינם כפופים למרות השלטון אך פועלים בשליחותו.

כל הצעה לסידורי ביטחון למדינת ישראל לאחר נסיגה מלאה לקווי '67 והקמת מדינה פלסטינית חייבת לברר סוגיות אלה והשלכותיהן למציאות האסטרטגית שעלולה להתהוות לאחר הנסיגה.

שיתוף הפעולה הסמוי בין חיזבאללה לבין ממשלת לבנון

אחריות ממשלת לבנון לפעילות התקפית נגד מדינת ישראל המתארגנת בשטחה, היא סוגיה היכולה ללמד על מורכבות שאלת הכתובת הנושאת באחריות לאיזומי הפגיעה בישראל מתוך מרחבה של מדינה שכנה. הסוגיה ניצבה במוקד מחלוקת בין הרמטכ"ל דן חלוץ לבין ראש ממשלת ישראל אהוד אולמרט בניהול מלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006. בראיית מדינת לבנון כאחראית למהלכיו ההתקפיים של חיזבאללה הנערכים משטחה, דרש הרמטכ"ל חלוץ לתקוף תשתיות לאומיות של מדינת לבנון. ראש הממשלה אולמרט מנע תקיפה זו, בין היתר כתוצאת של לחץ שהופעל עליו מראשי מדינות האיחוד האירופי.

סיומה של המלחמה בהחלטה 1701 של מועצת הביטחון של האו"ם, ביטאה ציפייה להשבת ריבונותה של ממשלת לבנון למתרחש בגבול ישראל. לשם כך הוטלו בהחלטת האו"ם מגבלות על פעילות חיזבאללה בדרום לבנון וצבא לבנון נקרא להיפרס מחדש במרחב. ציפייה זו מומשה רק למראית עין. במה שהתפתח מאז סיום המלחמה, לא זו בלבד שהתעצמות חיזבאללה בכל הממדים ובכל שטחה של לבנון הלכה והתגברה, אלא שצבא לבנון הפך במידה רבה שותף למאמצי ההתארגנות וההתעצמות של חיזבאללה.

דווקא מתוך מגבלות החלטת האו"ם 1701, השתכללו דפוסי שיתוף הפעולה בין צבא לבנון לבין חיזבאללה. הלגיטימיות המדינתית של צבא לבנון העניקה לו יתרונות שמאפשרים ייצוג רשמי וגלוי של האינטרסים הלבנוניים בזירה הבינלאומית, כפי שמתקיים לדוגמה במפגשים החודשיים הנערכים בין קציני צבא לבנון לבין קציני צה"ל, בהכוונת וניהול מפקדת כוח יוניפי"ל של האו"ם. צבא לבנון מופקד על ייצוג המחלוקת על מתווה קו הגבול הבינלאומי בין ישראל לבין לבנון - למרות פסיקת האו"ם בנושא בהחלטה 425, שהתקבלה לפני נסיגת צה"ל מלבנון, והוא המאיים על ישראל במאמץ למנוע את הקמת הגדר החדשה בגבול לבנון. בין מדינת לבנון המוסדית לבין חיזבאללה הלכה והשתכללה מציאות חדשה שמבטאת סימביוזה מועילה וחלוקת עבודה אסטרטגית. חיילי צבא לבנון בייצוג סדר מדינתי, הם האחראים לבידוק הביטחוני ולשמירה בשערי רובע דחייה בבירות בו שוכנות מפקדות חיזבאללה. לוחמי חיזבאללה מצד שני, הם שהובילו את מאמצי הלחימה בסוריה בסיוע לשלטון אסאד, כגילום אינטרס לבנוני. דרגה

גבוהה של שיתוף פעולה מבצעי בין כוחות חיזבאללה לכוחות צבא לבנון, הובאה לביטוי בלחימה משותפת כתף אל כתף, כנגד כוחות דאע"ש בהרי קלאמון, בגבול סוריה-לבנון. בתנאים אלה לא ניתן לשלול את האפשרות כי במלחמה בין צה"ל לבין חיזבאללה, עלולים כוחות צבא לבנון ליטול תפקיד פעיל בסיוע לחיזבאללה במאמץ לבלימת מתקפת צה"ל לעומק לבנון. בינתיים בשנים האחרונות זוכה צבא לבנון לתמיכה אמריקנית בחימוש ובהכוונה מקצועית.

מדינת לבנון כייצור כלאיים היברידי, ממצה כך את היתרונות הטמונים ביכולת להתנהל בתחום בין שני קטבים מנוגדים: בין זיקה למדינות המערב בעיקר צרפת וארה"ב בשיתוף פעולה צבאי וכלכלי בחתירה ליציבות, לבין זיקה הדוקה לאיראן ולסוריה באמצעות ארגון חיזבאללה, המגלם מגמת מאבק וחתרנות. בכך טמון במידה רבה סוד הצלחתה של לבנון בשימור קיומה כאי של יציבות בטלטלת המזרח התיכון בעשור האחרון.

בדפוס התנהלות זה, השיגה מדינת לבנון חסינות מפני זיהויה כשותפה לפעילות חיזבאללה בזירה הבינלאומית. לנוכח התעצמותו הגוברת של חיזבאללה, בהיערכותו ההתקפית וההגנתית כנגד ישראל בכל שטחה של לבנון בהיקף שלא נודע עד כה, נדרשת מדינת ישראל להודעה על תפיסת מלחמה חדשה כנגד לבנון.

בניהול המבצע לאיתור המנהרות שחפר חיזבאללה לעבר שטחה של ישראל בדצמבר 2018, אכן נדרש ראש הממשלה נתניהו להכרזה על אחריותה הריבונית של לבנון לנעשה בשטחה כנגד מדינת ישראל.

משבר צבא היבשה

הסתמכותן הגוברת של המעצמות על "קבלני משנה" מקומיים משקפת גם את אי-שביעות הרצון בצבאות ברית נאט"ו ורוסיה מהמענה שנותנים כוחות היבשה לשינויים באופי המלחמה, עד כדי הטלת ספק מצד ההנהגות הצבאיות והמדיניות בהמשך הרלבנטיות של כוחות אלה, בארגונם ובצורת פעולתם. ספק זה מתבטא בשלושה ממדים:

- זמן ומרחב: מוכנות וזמינות הכוח לפעולה ביבשה אינה מתאימה כיום לקצב המהיר של התרחשויות אסטרטגיות. בכל הצבאות הקונבנציונליים, הבאת הכוחות

למרחב הפעולה במוכנות מספקת דורשת מערכה לוגיסטית של שינוע, הערכות והתארגנות. עד שכוחות אלה ישלימו את היערכותם, תוך מספר יממות אם לא שבועות, התנאים המדיניים והצבאיים עלולים להשתנות עד כדי אובדן ההזדמנות לפעולה.

- פוטנציאל הסיכון לקברניטים: בהימצאם על פרשת דרכים, בסבך אי-וודאות אסטרטגית, מנהיגים מבקשים להימנע ככל הניתן מהחלטה הכרוכה בהרפתקה בלתי נשלטת, בקפיצה לתוך הבלתי נודע. הפעלת הכוח היבשתי במלוא עוצמתו טומנת בחובה פוטנציאל להתרחשויות שמעצם טבען עלולות לצאת מכלל שליטה.
- רלבנטיות תרבותית-חברתית: למרות כל החידושים הטכנולוגיים, לחימה יבשתית נותרת ביסודה נטועה בעידן התעשייתי. זו פעילות במסה כמותית, בחיכוך פיזי עם תנאי שטח קרקעיים ואויב המצויים בעיקרם במתכונת העולם ה"ישן". טכנולוגיה נמוכה (low-tech) במלוא מובהקותה. לחברה השרויה מכבר בעידן ההיי-טק והמידע האינטרנטי, לא קל להסתגל לתפנית כה חדה ורחבת ממדים בהווייה הקיומית.

בשלושת ממדי קושי אלה נוטים הקברניטים להעדיף שיטות פעולה אחרות, באופן ההולך ומעצים את מידת הרלבנטיות של כוחות היבשה המסורתיים.

הכוח האווירי למשל, מהווה פיתוי כמעט בלתי ניתן לדחייה, ולו בשל היותו הכוח היחיד העומד לרשות מקבלי ההחלטות בזמנים מידית לפעולה. יתר על כן, ההחלטה על הפעלתו אינה נראית ככרוכה בהכרח ביציאה למלחמה ואינה מצטיירת בציבור ככזאת. בניגוד להכרזת גיוס מילואים המוני, לא כל שכן סצנות פרידה קורעות לב מאבות ובנים הנשלחים לאי שם ומי יודע אם ומתי ישובו, המטוסים ממריאים באין רואה מבסיסיהם. ומעל לכל, ההחלטה על הפעלת כוח אווירי אינה נראית כצעד אל-חזור שהרי ניתן לעצרה מידית בכל רגע מתבקש, כהחלטה שאינה כרוכה במבצעי ניתוק מגע ונסיגה.

בפועל המצב מורכב יותר. עקב מודעותו לאפקטיביות האש האווירית, במיוחד בעידן החימוש המונחה המדויק, האויב עבר בשיטתיות הולכת ומשתכללת להערכות במגמת העלמות, הסתתרות ושרידות, תוך שימוש מערכתי רב-ממדי במרחבים הבנויים ובמרחב התת-קרקעי. מגמה זו עוררה מחדש את הצורך

בנוכחות פיזית על הקרקע (Boots on the Ground). המורכבות והסרבול הלוגיסטי הכרוך בהפעלת הכוח היבשתי המסורתי הפכו את הכוחות המיוחדים בעשור האחרון לבשורה המושיעה: בקיצוץ שנערך בכל זרועות צבא ארה"ב הועברו תקציבים לפיתוח הכוחות המיוחדים ולמפקדת הכוחות המיוחדים, המונה כיום - רק כמפקדה - כשישים אלף איש. כך הפכה ההפעלה המשולבת של כוח אווירי בתוספת כוחות מיוחדים קטנים לעקרון הדומיננטי בהתערבות המעצמות בסכסוכים אזוריים, דבר המחייב את צבא היבשה המסורתי להתמודד באורח מחדש ושיטתי עם אתגר הרלבנטיות.

ההקשר הישראלי

השינויים באופייה של המלחמה והקשיים שהם מציבים בפני כוחות היבשה המסורתיים מחייבים את צה"ל להתבוננות והגדרה מחדשות של המציאות החדשה בזירות הלחימה העתידיות, החל מתכליתה של פעולת הכוח היבשתי המתמרן. רק לפני כעשור - נכתב בתורת הלחימה הבסיסית של צה"ל כי "המתקפה חותרת לשינוי בכפייה של המציאות הפוליטית-אסטרטגית הקיימת, באמצעות החלת הריבונות, של המדינה הכובשת על השטח הנכבש".¹⁸

ברור כי בנסיבות האסטרטגיות והפוליטיות הנוכחיות, עם חוסר הלגיטימציה לכיבוש ולהחלת ריבונות, ולאור המורכבות הכרוכה בריבוי התכליות האפשריות לתמרון, המתקפה כרעיון וכקטגוריה מושגית הופכת למגוונת ותלויה הקשר באופני גילומה. כיבוש מחנה פליטים ג'נין במבצע חומת מגן, למשל, כיוון להשמדת כוחות האויב הפרוסים במקום ולא לכיבושו (לא כל שכן להחלת ריבונות); אם המחנה היה נכבש כמעט ללא קרב והאויב היה נמלט על נפשו, התכלית לא הייתה מושגת. בכיבוש ירושלים ב-1967 לעומת זאת, לו היה האויב נסוג ללא קרב והעיר הייתה נכבשת ללא מחיר כבד ההישג היה מושלם. במציאות רבת הגיונות זו, גם בניין הכוח אינו יכול להתבצע על בסיס מצפן אחד.

באשר למישור האופרטיבי, הרי שעל אף שעוצמת חיל האוויר ממשיכה להיות דומיננטית היא אינה מספיקה להסרת האיום הרקטי על עורף מדינת ישראל ללא פעולה קרקעית, כפי שהוכח במלחמת לבנון השנייה (2006) ובמבצע צוק איתן (2014). הכוחות המיוחדים, עם כל חשיבותם, מעניקים נדבך חיוני לפעולה האווירית

בממדים נדרשים אך בסדר הכוחות הקיים הם אינם מספיקים להוצאת אויבים כחיזבאללה או חמאס משיווי משקלם האופרטיבי. בתנאים אלה, סביר שתידרש גם לחימה קרקעית במסה עוצמתית ובנוכחות מתמשכת במרחב הפעולה. וכאן נעוץ הצורך החיוני בשינוי המתכונת התפיסתית ליעוד כוחות היבשה בצה"ל, לא כל שכן לאור "קיבעון מלחמת ששת הימים" שתואר לעיל.

המתרפקים על ניצחון מזהיר זה, והרואים את שחזורו ביו"ש כדבר מובן מאליו המייתר לדעתם את הצורך בהמשך נוכחותו של צה"ל בשטחים אלה, מתעלמים מהעובדה שמלחמה זו הייתה מקרה ייחודי בנקודת זמן ספציפית ולא אב-טיפוס לעימותים עתידיים. מלחמת ששת הימים הייתה העימות האחרון בו פעל צה"ל מול צבאות סדירים קונבנציונליים שלחמו על-פי דוקטרינה בריטית או סובייטית בסימטריה מלאה, דבר שאפשר עליונות טקטית ואופרטיבית בכל נקודת מפגש. מאז עברו הצבאות הערביים שינויים מרחיקי לכת שהתאימו את שיטת פעולתם למגבלות וליתרונות התרבותיים של הלוחם הערבי, החל מפריצת הדרך התפיסתית של נשיא מצרים סאדאת בעיצוב רעיון המלחמה באוקטובר 1973 וכלה בשיטת הלחימה החדשה של חיזבאללה במלחמת לבנון השנייה המשלבת ירי רציף של רקטות לעורף מדינת ישראל ומאמץ הגנתי עיקש בכפרים ולאורך הצירים בסבך - החורש במרחב ההררי.

תוך כדי שינוי דרכי לחימתם פיתחו הצבאות הערביים והארגונים החמושים החוץ-מדינתיים דפוסי פעולה מקומיים ייחודיים, ובכך הציבו אתגר מבצעי משמעותי לצה"ל שיכולותיו הגנריות הסטנדרטיות בכוחות היבשה אינן מספיקות לדרישות הכרוכות בהתאמת צורת הפעולה למעבר מזירה אחת לאחרת. צורך זה בהתאמת כשירות הכוח היבשתי למספר תנאי זירה ייחודיים פגע בגמישות שאפשרה לצה"ל למצות במלחמת ששת הימים את עוצמתו היבשתית תוך העתקת כוחות מהירה בין הזירות. פתיחתה של זירה נוספת ביהודה ושומרון לאחר נסיגה כוללת תוסיף קושי נוסף למגוון - הכשירויות הזירתיות הנדרשות מכווחות היבשה.

לקשיים ספציפיים אלה נוספו השינויים באופי המלחמה שצוינו לעיל שהשפיעו על אופיו של קרב היבשה, כפי שלמד להכיר הצבא האמריקני בעיראק ובאפגניסטן, ובראש וראשונה בהקהיית עוקצו של התמרון היבשתי על-ידי האורבניזציה הגוברת. סוגיה זו הינה בעלת חשיבות מכרעת עבור צה"ל שתפיסתו המבצעית מאז תש"ח

נשענה במידה רבה על גישת התמרון. במילותיו של אלוף (מיל") ישראל טל: "גישת התמרון היא גישת מדינת ישראל וצה"ל בשל היותו קטן מאויביו ובשל רגישות ישראל להתמשכות המלחמה".¹⁹

על-פי תורת הלחימה הבסיסית של צה"ל "התמרון הוא האמצעי העיקרי להשגת הכרעה. הגישה זהה במהותה לתפיסה התחבולנית... המאפיינים העיקריים הם: תנופה וקצב, אשר בשילובם מביאים להלם ולהפתעה אצל האויב".²⁰ במהותה חותרת גישה זו להפעלת כוח ממוקדת למרכזי הכובד של האויב לשם השגת הכרעה מהירה, בשאיפה להימנע מהיקלעות ללחימת שחיקה מתמשכת. במילותיו של מסמך "אסטרטגית צה"ל" שפרסם הרמטכ"ל גדי איזנקוט באוגוסט 2015: "הגישה המרכזית בצה"ל להשגת הכרעה, היא הגישה התחבולנית. גישה זו מבוססת על מרכיבי פעולה התקפיים ממוקדים הפועלים על נקודות התורפה של האויב. זאת תוך ניצול יתרונות יחסיים בדגש על תנופה, קצב פעולה ויוזמה, אשר שילובם משיג הלם והפתעה".²¹

אלא שכפי שנראה מיד, הערכות חיזבאללה וחמאס באורח המפצה על נחיתותם מול העליונות הישראלית באש אווירית ובכושר התמרון המשוריין השיגה למעשה **יתירות מערכתית** המאפשרת לחמאס, ועוד יותר לחיזבאללה, לשמור על רציפות כושר הפעולה גם במקרה של חדירת צה"ל לחלק מהשטח. יתרה מזאת, התארגנותם של שני הארגונים **ללחימה מבוזרת** - המתבטאת בצורת ארגון המערכים ובהיגיון מערכת הפיקוד והשליטה - מקשה על צה"ל לממש את התמרון המסורתי - במיקוד למרכזי כובד. לא זו בלבד ששיטת הערכות האויב מקשה על איתור מרכזי כובד בפריסתו האופרטיבית של האויב, אלא אף דפוס התארגנותו בהיבטי פיקוד ושליטה, מגלמים שאיפה לחסינות מפני תקיפת מרכזי הכובד. זהו שינוי מהותי, מהסוג הכרוך בפריצה אל היגיון מלחמה חדש, המעניק חסינות - לכאורה למערכות חמאס וחיזבאללה מפני אובדן שיווי המשקל כתוצאה מתמרון צה"ל. גם אם מדובר בחסינות מדומה בלבד, הרי שהתחבולנות המערכתית, המרכזית כל-כך בתפיסת התמרון של צה"ל, הופכת לקשה ומורכבת מבעבר ומחייבת חשיבה מחדש לגבי תכלית התמרון ומהותו.

פרק ב' - התהוות תפיסת המלחמה של סוריה-חיזבאללה

בעקבות נסיגת ישראל מלבנון במאי 2000 עברה תפיסת המלחמה של חיזבאללה שינוי כולל תוך הכרה כי מתכונת לחימת הגרילה בה נקט כנגד כוחות צה"ל בלבנון מיצתה את עצמה. בחיפושו אחר דרכים חלופיות להיערכות ללחימה בישראל, אימץ הארגון עד מהרה את דוקטרינת **המגננה ההתקפית** שהוטמעה בצבא הסורי על-ידי הרמטכ"ל עלי אצלן, תוך התאמתה לתנאיי מרחב הלחימה הלבנוני על מאפייניו ההרריים, ריבוי הכפרים ודרכי התעבורה הפתלתלות העוברות במרחב בנוי או מיוער, כמו גם לצרכיו ולסגולותיו הייחודיים של חיזבאללה.

דוקטרינת אצלן

בניגוד לתפיסה הצבאית הסורית המסורתית שחתרה מאז הסכם השלום הישראלי-מצרי (1979) ומלחמת לבנון הראשונה (1982) להשגת **איזון אסטרטגי סימטרי** מול צה"ל, ביקש אצלן להציב בפני ישראל איום אסטרטגי ממשי מסוג חדש שיחפה על נחיתותו האינהרנטית של הצבא הסורי מול צה"ל.

שורשיה של תפנית תפיסתית זו נעוצים קרוב לוודאי במפגש שהיה לאצלן, כמפקד כוח המשלוח הסורי בקואליציה הבינלאומית כנגד עיראק במלחמת המפרץ (ינואר 1991), עם דוקטרינת המלחמה האמריקנית (הידועה כ-AirLand Battle) שהתבססה על אש עמוקה מדויקת ובהספק גבוה, כנדבך מערכתי מרכזי. היה זה מפגש דרמטי שהבהיר לאצלן וקציניו כי שימוש ישראלי באורח פעולה דומה עלול להפוך את דוקטרינת המתקפה הסורית לבלתי רלבנטית. ואכן באותן שנים פיתח צה"ל, בהנהגת הרמטכ"ל אהוד ברק, את מערכי האש והאיסוף למטרות אופרטיביות במסגרת תוכנית רב שנתית בשם "אסופה" שנועדה להעניק לכוחות צה"ל בגולן מענה לשפעת השריון הסורי שאמור היה לתקוף בדוקטרינת מתקפה סובייטית במספר דיביזיות במקביל, גל אחר גל.

בניתוח משמעות איום האש המערכתית המדויקת של צה"ל, זנח הצבא הסורי את רעיון המתקפה בצורתו הקונבנציונלית לטובת היגיון חדשני ופורץ דרך שבעיקרו היפוך תפיסתי ביחסי הגומלין בין מאמץ האש למאמץ התמרון. בדוקטרינת המתקפה הסורית שהגיעה לשכלולה ב-1987 - כגרסה משופרת בכמות ובאיכות

לצורת המתקפה הסורית מאוקטובר-1973 - הוטל **המאמץ העיקרי** על הדיביזיות הממוכנות והמשוריינות בתנועתן ההתקפית אל החזית ואילו האש ארוכת הטווח, טילי קרקע-קרקע ורקטות, שימשה **מאמץ תומך ומשלים**. בהיגיון החדש התהפך תפקידם של גורמים אלו: האש ארוכת הטווח הפכה למאמץ מערכתי מרכזי ואילו לכוחות התמרון נועד תפקיד משלים ותומך, בעיקר במגננה הקרקעית, במערכי הגנה סדורים ומוכנים לקרב הגנה עיקש. מאמץ התקיפה באש, בהספק כמותי רחב ולכל עומק הטווחים, כולל מטרות בעורף האסטרטגי, מבטא בצורת פעולתו **היגיון מהלומתי התקפי** ואילו למאמץ המתמרון נועד **תפקיד מערכתי מגננתי**.

בתוך כך נועדו להערכות המגננתית שתי תכליות: התכלית הראשונה והישירה כיוונה ליצירת מערכי הגנה מדורגים למען שרידות ואבטחת רצף פעולתם של מערכי האש לאורך כל המערכה. התכלית השנייה כיוונה לציפייה שהנזק וההלם שתגרום האש בעורף הישראלי יאלצו את כוחות היבשה של צה"ל לפתוח במתקפה קרקעית אל לב מערכי ההגנה הקרקעיים הערוכים ומוכנים היטב במטרה לגבות מחיר גבוה מהכוחות התוקפים של צה"ל, תוך מניעתם מהשגת יעדם המערכתי.

לשני מערכי היסוד, מערך האש המערכתית ומערך ההגנה הקרקעית, התווספו אגדי הקומנדו כמערך קלאסי מוכר ששולב בהיגיון מערכתי מחודש. היקף אגדים אלה כמעט הוכפל, הם צוידו בנשק נגד טנקים יעיל ונייד ויועדו להשתלב בין מערכי האש וההגנה בחיבור גמיש. בגמישות הפעלתו, יועד מערך הקומנדו בהקשר המערכתי החדש בעיקר לשתי תכליות מערכתיות: מהלומה התקפית מקדימה אל קו התילים הישראלי ברמת הגולן כמהלך מפתיע בפתיחת מלחמה; והשתלבות במערכי הגנה חפוזים מול התקדמות צה"ל בעומק מערכי ההגנה הסורים. בידי מפקד המערכה הסורי הופקדו אם כן שלושה רכיבים מערכתיים לתזמון משולב: מערך האש, מערכת ההגנה הקרקעית, וכוחות הקומנדו.

באמצעות תפנית דוקטרינרית זו קיוו הסורים להימנע מנקודת התורפה האופרטיבית ביישומה הקלאסי של דוקטרינת המתקפה. הם הבינו היטב כי צורת הפעולה הלינארית של ההתקפה הממוכנת חושפת את שפעת כוחותיהם התוקפים לאש המערכתית העמוקה של צה"ל הממתינה לפגוע בהם ביום ובלילה בהצטברותם בצווארי הבקבוק הנוצרים בתנועתם אל החזית. במודעות זו הלכו לקראת היגיון מלחמה חדש שבמסגרתו, לפחות במערכה הראשונה ואולי אף בזו

העוקבת אחריה, נועד לכוחות היבשה בראש ובראשונה תפקיד בעל אופי הגנתי. הדבר קיבל ביטוי בפריסתם של הכוחות המתמרנים במערכי הגנה מבוצרים ומוסווים, ברצף מדורג לכל עומק החזית - מן הגבול כקו המגע הראשוני ועד לבירה דמשק - בדרישה ובציפייה שינהלו קרב הגנה עיקש בהיגיון אופרטיבי שכונה על-ידי אצלאן "המערכה הקרובה".

קשה להפריז בחשיבותו של שינוי תפיסתי זה באופי המלחמה והיגיון התנהלותה. בניגוד לתפיסת המלחמה הקלאסית על הבחנתה הקטגורית בין מגננה למתקפה כשני מצבי יסוד אופרטיביים-אסטרטגיים המתקיימים במובחנות בינארית, המיזוג בין מצבי היסוד האופרטיביים מגננה-מתקפה הביא ליצירת יצור כלאיים היברידי בצורת פעולתו, שלעיתים תואר בכינוי מגננה-התקפית ושהעמיד את צה"ל וממשלת ישראל בפני אתגר תפיסתי מהמעלה העליונה. באורח המלחמה החדש יכולים שני הצדדים לתקוף זה את זה במתקפת אש רחבת היקף לעומק שטח היריב מבלי לממש אפילו פעולה אחת של חציית גבול על-ידי כוח יבשתי. במצב זה קשה לעיתים להגדיר מי מהצדדים נמצא במתקפה ומי במגננה.

אפשר כמובן להדחיק את הדילמה ולטעון שאין בטשטוש ההבחנה המושגית בין מצבי היסוד האופרטיביים מגננה-מתקפה יותר מפלפול אינטלקטואלי, אלא שסוגיה זו מעוררת מזה שנים מבוכה תפיסתית בצה"ל באשר לעצם רלבנטיות תפיסתו המסורתית את יחסי האש והתמרון. כך למשל תירץ שר הביטחון אהוד ברק בשנת 2009, את נכונותו לשאת ולתת עם המשטר הסורי על עתידה של רמת הגולן בהדגשת חוסר התכלית של מלחמה עתידית בתוצאות הצפויות מהתמודדות למול דוקטרינת אצלאן. לטענתו, גם אם יפרצו כוחות צה"ל לעומק סוריה ויגיעו לפאתי דמשק, ימצאו עצמם ללא מענה לאש הרקטית/טילית הסורית שתמשיך להלום בעורף האזרחי מתוך מרחבי המדבר מצפון לדמשק. בנסיבות אלו, טען, לא זו בלבד שמחיר המלחמה הכבד יביא את ישראל לייחל להפסקת אש, אלא שהוא אף עלול להעמיד את מדינת ישראל למשא ומתן בסיום המלחמה, מנקודת מוצא של תביעה סורית לנסיגת מדינת ישראל לקווי 4 יוני 1967. הציבור הישראלי יידרש בתנאים אלה לשינוי עמדתו ביחס לויתור על רמת הגולן, הסביר השר ברק, ושאל מדוע לא לנסות משא ומתן על הגולן בטרם שולם מחיר המלחמה?²²

היגיון המלחמה של חיזבאללה וחמאס

עוד לפני שמרחץ הדמים המתמשך בין משטר אסד לבין מתנגדיו הפך את דוקטרינת אצלן לבלתי רלבנטית לזירה הסורית בעתיד הנראה לעין, נאלץ צה"ל להתמודד עם יישומה המוצלח של תפיסת לחימה זו על-ידי ארגון טרור - שפעל מתוך מדינה ובחסות המדינה. במלחמת לבנון (קיץ 2006) מצא צה"ל את עצמו בלחימה כנגד אויב שפעל בשני מאמצים שלובים: ירי רקטי/טיילי נרחב ומתמשך לעורף מדינת ישראל, והערכות הגנתיות ללחימה עיקשת בכפרים ולאורך הצירים בסבך החורש במרחב ההררי. על מנת למצוא מענה אפקטיבי לאתגרים אלה, נאלץ צה"ל לנהל מערכה התקפית אווירית ויבשתית לעומק מרחב הלחימה - שבשל הפסקתה בטרם מיצויה לא הביאה בסופו של דבר להכרעת האויב.

שמונה שנים מאוחר יותר נאלץ צה"ל לנהל מלחמה דומה ברצועת עזה, שנשלטה מאז 2007 בידי חמאס שאימץ עד מהרה את היגיון הלחימה של חיזבאללה. בדומה למלחמת לבנון מצאה ישראל את עצמה בעימות עם ארגון טרור אידיאולוגי בנוי ומאורגן כהלכה באמות מידה צבאיות - גדודים, חטיבות, נשק תקני ומערכות שליטה ובקרה - שהכין עצמו במאמץ מערכתי מדורג ושיטתי למערכה נרחבת. וזאת תוך יישום מרכיבי יסוד טיפוסיים בשיטת חיזבאללה: ירי רקטות ומרגמות נרחב ורציף בקשת טווחים מגוונת; ספיגה עיקשת של מגמת התמרון הישראלי במיצוי מערכי הגנה מוכנים מעל הקרקע במרחב הבנוי ומתחת לקרקע במערכת מנהרות מסועפת; ופיגועי איכות באוויר ובים ומתחת לפני הקרקע במאמץ להלום בעומק המרחב הישראלי האזרחי והצבאי.

בקיץ 2014, תחת לחץ בלתי פוסק של מתקפה אווירית ויבשתית מימשו לוחמי חמאס לחימה מנוהלת בהיגיון נשלט על-ידי מערכת פיקוד מרכזית לאורך **חמישים ואחד ימי לחימה** תוך תקיפה טילית/רקטית בלתי פוסקת של מרכזי האוכלוסייה הישראלים בואכה תל אביב וירושלים, ושיתוק שדה התעופה בן-גוריון לזמן קצר. כפי שניסח זאת חבר הכנסת עופר שלח:

צוק איתן [היה] העימות הצבאי הארוך ביותר מאז מלחמת העצמאות. חמישים ואחד ימים התנגשו ישראל וחמאס במערכה שהיו בה מעט מאוד תזוזה... והרבה סימני שאלה... ישראל יצאה מן המערכה ללא הישגים ועם הרבה מאוד סימני שאלה ביחס להתאמתו של צה"ל למשימות האמת.

שלפניו. הישגיה המפוקפקים של המערכה בכל המובנים ובהם הפעלת הכוח הצבאי מעידים שיש כאן בעיה עמוקה... בכל מקום שנבדוק בא לידי ביטוי ב"צוק איתן" שבר קונספטואלי עמוק.²³

מעבר לבעיות האופרטיביות בהן נתקל צה"ל במהלך לחימתו בחיזבאללה ובחמאס, רעיון המלחמה ההיברידי שאומץ על-ידי שני הארגונים, יוצר קושי מובנה בזיהוי מוגדר ומובהק של המצב האופרטיבי-אסטרטגי במקרה של חריגה מהשגרה הביטחונית (כחילופי אש אינטנסיביים) או אירוע חמור כתקיפת כוח צה"ל בקרבת הגבול ו/או חטיפת חיילים - מצב ההופך החלטה בדבר פתיחה במערכה רחבה עד כדי הסלמה למלחמה לקשה ומורכבת במיוחד. כך למשל התגובה הישראלית רחבת ההיקף לחטיפת שני הלוחמים בגבול הצפון ב-12 ביולי 2006, כאירוע הפתיחה של מלחמת לבנון השנייה, מותירה לעד את השאלה האם צעד זה היה הכרחי. בדומה, הקושי באבחון המצב האסטרטגי בקיץ 2014 מותיר סימני שאלה לגבי בלתי הנמנעות של חמישים ואחד ימי לחימת מבצע צוק איתן בעזה.

בנסיבות אלו מוצאים הקברניטים את עצמם בדילמה מתמדת שמא ידרדרו למלחמה בלא שיוכלו לקבוע האם היא אכן נחוצה והאם תיתפס על-ידי הציבור כבלתי נמנעת: לאו דווקא בשל הססנותם או חששנותם אלא בשל המציאות שהפכה את עצם הזיהוי לסוגיה מורכבת וחמקמקה. בניגוד למציאות המלחמה המוכרת - דוגמת פתיחת המתקפה המצרית-סורית ב-6 באוקטובר 1973, שבה נקודת הרתיחה האסטרטגית המסמנת את המעבר למלחמה הייתה בעלת מאפייני זיהוי קבועים, כמו זיהוי רגע רתיחת המים, במצב המלחמה שיצרו חיזבאללה וחמאס הפכה נקודת הרתיחה לחמקמקה ותלוית הקשר בפירושה ואבחונה.

השלכות לזירת יו"ש

בהיגיון המלחמה החדש של חיזבאללה וחמאס שמומש בהצלחה בלתי מבוטלת בעימותים המזויינים הכוללים עם ישראל בעשור האחרון, על רקע השינויים באופי המלחמה שצוינו לעיל, נוצרה תשתית נסיבתית התובעת בחינה מחדשת ליכולתו של צה"ל לשחזר את הישגיו ממלחמת ששת הימים. במידה שצה"ל יאלץ לכבוש מחדש את שטחי יו"ש לאחר מסירתם למדינה הפלסטינית העתידית, תדרש מערכה מתקפתית ארוכה ומורכבת. במקרה מעין זה צפוי צה"ל להתמודד עם אתגר אופרטיבי חמור המושתת על שלושה נדבכים מערכתיים רחבי היקף:

- מהלומת אש רציפה ורחבת היקף במשך יממות ארוכות כנגד מטרות בעורף הישראלי האזרחי והצבאי בכל קשתות הטווחים, מתוך מערכי אש מוסווים וחפורים המוכנים ומוצבים בהכנה מוקדמת.
 - הערכות הגנתית רב ממדית - כולל תת-קרקעית - במלוא המרחב המיועדת לגביית מחיר גבוה מכוחות צה"ל וליצירת מבוכה מערכתית לעצם תכלית פעולתו.
 - כוחות פשיטה לשטח ישראל בכל רוחב החזית כמהלומה מקדימה או מקבילה, באופן המחייב את צה"ל להשקעת מאמץ הגנתי רצוף בעורף המרחב הישראלי.
- לאחר נסיגת ישראל לקו גדר ההפרדה (בסמוך לקווי 67') ביו"ש, עלולים להיפרס מערכי אש במלוא הרצף המרחבי. בתמיכת פריסה הגנתית מאוזנת במלוא המרחב תמצא מול מדינת ישראל מערכת אויב בעלת יתירות מובנית אשר תאפשר לה להמשיך במערכה גם אם תאבד במתקפת צה"ל חלק נכבד משטחה וממערכיה ההגנתיים. תרחיש שכזה יציב בפני צה"ל ארבעה אתגרים מרכזיים:
- נטרול יכולת האויב להתמיד במהלומות אש רציפות במלוא הטווחים כנגד העורף הישראלי, כאשר אש האויב - בעיקר האש ארוכת הטווח - עלולה להימשך למרות הישגים משמעותיים בתקיפות אוויריות ובכיבוש חלק ניכר משטח האויב. (כמו למשל המשך ירי רקטות במבצע צוק איתן מתוך אזורים בנויים במרחבים שנתפסו על-ידי צה"ל, וכמובן ממרחבים אחרים).
 - הגנת העורף הצבאי והאזרחי בהיעדר עומק טקטי להגנה בסיכון מיוחד ליישובים שיהפכו לסמוכי גבול, דוגמת ראש העין וכפר סבא.
 - המחיר הגבוה שיידרש מהכוחות המתמרנים בהתקפתם אל ליבת המערכים המוגנים של האויב. אם לאחר נסיגה מיו"ש יידרש צה"ל למתקפה יבשתית דומה לזו שביצע בלבנון ב-2006, היציאה למתקפה תיפתח מקו הזינוק של שפלת החוף. אם מסע ההתקדמות לשכם, לדוגמה, יתחיל משטחי הערכות במרחבי נתניה, המשימה תהיה קשה ומורכבת עד כדי התכנות הפיכתה לבלתי כדאית במושגי עלות-תועלת.
 - המחיר בנפגעים ומשך הזמן שכוחות צה"ל ידרשו לשלם בשהייתם במרחב הכבוש במערכה לטיהור המרחב עלול להגיע להיקפים שיעוררו ספקות לגבי מידת הצלחת המבצע להניב הישג מערכתי ממש.

פרק ג' - ההתיישבות ביהודה ושומרון כנכס ביטחוני

מאז ראשית המפעל הציוני היה לרשת היישובים ולמתיישבים באזורי הספר (Frontier) תפקיד מרכזי בתפיסת הביטחון הלאומי. כפי שהגדיר זאת יגאל אלון:

”ערך ההתיישבות בהגנה בעינו עומד: לא זו בלבד שלא בטלה חיוניותה של ההגנה המרחבית אלא שערכה גם עלה בשל הגברת כושר ניידותו של צבא האויב מזה, וההכרח בריכוז כוחות ישראליים מכסימליים לתפקידים אופנסיביים מזה...”

שילובה של ההתיישבות האזרחית בתוכנית ההגנה, וביחוד של יישובי הספר ואזורי התורפה, יספק למדינה תצפיות קבע קדמיות החוסכות כוח אדם מגויס... עומק אלטרנטיבי, רשת יישובים צפופה, פרושה לעומק, מבוצרת כהלכה, חמושה במיטב הנשק החדש ומאורגנת במערך הגנתי טריטוריאלי מוצק עשויה לשמש מעין עומק אסטרטגי, כתחליף לעומק הגיאוגרפי שאינו קיים.²⁴

לא זו בלבד שגישה זו לא נעלמה לאחר הקמת המדינה, אלא שתקפותה אף התעצמה: במקום בו אין נוכחות התיישבותית אזרחית, המערכת הביטחונית מתקשה לממש את ריבונות המדינה. עובדה זו נכונה לא רק לשטחי יהודה ושומרון אלא גם למרחבי הגליל והנגב, כמו גם לכל יתר קווי העימות. לא רק שכוחות הביטחון אינם מסוגלים לספק מסה קריטית של נוכחות רציפה אלא שהם אינם רגישים דיים לשינויים בשטח הפוגעים באינטרסים הלאומיים הריבוניים. המאבק שהתקיים בגבול ישראל-סוריה לפני יוני 1967 ממחיש את דוקטרינת הביטחון הישראלית באופן בו שולבו תושבי הספר במאמץ הצבאי. במאבק למימוש הריבונות באזורי מריבה התבקשו החקלאים לעבד את השדות בקרבת הגבול עד המטר האחרון, גם בשטח המפורז, למרות הידיעה שהדבר כרוך בתקריות אש שלעיתים יצאו מכלל שליטה. האם שילוב האזרחים היה מוצדק במבחן המקצועי הצבאי? האם הוא היה ניתן להנמקה במבחן עלות-תועלת כלכלית? למפקדי צה"ל באותם ימים, כרמטכ"ל רבין ואלוף פיקוד הצפון אלעזר לא היה ספק בצדקת מאבק זה ובחיוניות שילוב האזרחים החקלאים.

משה דיין בספרו האחרון, בהתייחסותו להתיישבות במרחבי יהודה ושומרון, חזר והבהיר את נחיצותה של ההתיישבות בתפיסת הביטחון המורשתית של ישראל:

"לישובים הישראליים בשטחים אלה (יהודה ושומרון) נודעת בעיני חשיבות כפולה. יהודה ושומרון הם מולדתנו וככל שהדבר בידינו עלינו להימנע מהסדר שנחשב בחבלי ארץ אלה כזרים... אולם למען ביטחונה של ישראל, גם צריך שיהיה ישוב אזרחי-יהודי באזורים אלה. אם יחידות הצבא שלנו ומיתקניהן, יימצאו בקרב אוכלוסיה ערבית טהורה נחשב ככובשים זרים ובסופו שלדבר נאלץ לפנותם. רק אם תהיה אוכלוסיה יהודית אזרחית בגושים גדולים כמו בקעת הירדן, גוש עציון וגב ההר בשומרון, תוכלנה יחידות צה"ל להימצא באזורים אלה לא ככובשים זרים אלא למען המטרה אשר נועדה להם - להבטיח את שלום ישראל אשר אוכלוסייתה הצפופה מתרכזת בגזרה צרה על חוף הם התיכון.²⁵ ישראל בר, שמילא בשנותיו הראשונות של צה"ל תפקיד מקביל לראש אגף התכנון, היטיב לנתח ולנסח את תפקידה המשלים של ההגנה המרחבית בתפיסת הביטחון הישראלית:

יש סבורים שחלק זה (ההגנה המרחבית) של המערכת הביטחונית שלנו אינו אלא פרי התנאים ששררו בארץ לפני תקומת המדינה ולכן יש לראותו כתופעה חולפת, שעתה עבר זמנה. אולם הערכה מעין זו מוטעית מיסודה. העקרונות שעליהם מבוססת ההגנה המרחבית הם ארגון מיליציוני של האוכלוסייה, על מנת לעמוד בפני מי שתוקף את מקום מגוריה ועבודתה, וכן שילוב בין תא היצירה הכלכלית ותא ההתגוננות הצבאית. עקרונות אלה שימשו קו מדריך לכוחות הביטחון של עמים רבים בדברי הימים... חיסכון כוחות מזה ומניעים מוסריים המגבירים את כושר העמידה מזה. לכן אנו מוצאים בתולדות המלחמה, ובייחוד של מדינות צעירות וקטנות אשר נאבקו על חירותן, מערכת של הגנה מרחבית כמשענת והשלמה הכרחית לכוחות הסדירים.²⁶

הגישה המיוצגת בדבריו של בר מתבססת על היכרותו את לקחי מלחמת העולם השנייה. כמובן שמאז שינתה המלחמה את צורתה ואת הגיונה, אולם דווקא במאפייניה החדשים בלחימה נגד טרור וגרילה מתוך האוכלוסייה האזרחית, נוספו ממדים חדשים לנחיצותה של התארגנות הגנתית ביישובים הפרושים על פני כל

עומק המרחב. הפעלתם הגוברת של כוחות בלתי סדירים המשתמשים באמצעי לחימה הניתנים להעלמה ולהסתרה - כמו רקטה מובלת בתא מטען של מכונית פרטית או מטען צד מוסווה בצד הדרך המופעל סלולרית מרחוק - הופכת את נוכחות ההתיישבות ופריסתה במרחב לגורם פעיל ביצירת תנאים להתמודדות יעילה במרכיבי איום אלה, ברלבנטיות מחודשת.

בעידן המלחמה החדשה, גישה אינטגרטיבית זו הפכה להיגיון השעה. מתוך אילוצי לגיטימציה ושיקולים מדיניים ממלאים אזרחים באזורי סכסוך תפקיד הולך וגדל בהובלת המאבק לקידום אינטרסים לאומיים. כך במאבק הפלסטיני ברצועת עזה להרחבת מרחב הדיג, כך בהתפשטות בייג'ינג בים הסיני באמצעות אלפי סירות דיג אזרחיות, וכך בהתערבות הרוסית בגיאורגיה ובאוקראינה שנשענה במידה רבה על האוכלוסייה המקומית.

עם זאת מתנגדי מפעל ההתיישבות ביו"ש טוענים שגם אם משיקולי ביטחון נאלץ צה"ל לפי שעה להמשיך ולפעול בעומק המרחב, הרי שאין כל היגיון וצורך בקיומה של ההתיישבות אזרחית באזור. לשיטתם, היישובים הישראליים במרחב מעמיסים על צה"ל נטל ביטחוני נוסף שבלעדיו היה ניתן כביכול לצמצם כוחות ולקצר קווי מגע בעומק השטח.

גישה זו משקפת מגמה הרווחת בעולם המערבי הליברלי להפרדה בין מרכיבים צבאיים מוסדיים המופקדים בבלעדיות על הפעלת הכוח לבין המרכיב האזרחי האמור להתמסר לחייו האזרחיים. ואכן, נוח למדינה לשלוט באזרחיה כשהם טרודים בחייהם הפרטיים ומשליכים ייבם על מנגנוני המדינה המוסדיים. ואולם מצב זה מצליח עד למבחני שעת החרום, עד להתפרצות משבר מקיף המוציא את המערכת המוסדית משיווי משקלה, לעתים עד אובדן שליטה. כך למשל היו אלה אזרחים מתנדבים בכאלף ספינות קלות פרטיות שחילצו במאי-יוני 1940 למעלה משלוש מאות אלף חיילים בריטיים וצרפתים שכותרו באזור דנקרק שבצפון צרפת.

הדיון מתחבר בנקודה זו לבירור מערכת הזיקות הרצויה במדינה דמוקרטית בין האזרח והחברה האזרחית לבין המדינה ומנגנוניה. הסדרת הסוגיה מנקודת מבט ליברלית חותרת ככל הניתן להפרדה דיכוטומית בין חייל לבין אזרח, בין מחנה צבאי לבין יישוב אזרחי. שילוב שיטתי של אזרחים בהגנה המרחבית נתפס בתוך כך

כאנומליה השייכת לסדר חברתי שעבר זמנו. בהשפעתה הגוברת של גישה זו על מערכת הביטחון וצה"ל חל צמצום הולך וגובר במרכיב ההגנה המרחבית האזרחית. חשוב להדגיש כי אבות תנועת העבודה החלוצית, ובראש וראשונה דוד בן-גוריון, היו רחוקים מרחק רב מתפיסה זו. ואולם בעשורים האחרונים עברו מפלגות הפועלים הישראליות מאוריינטציה סוציאליסטית קולקטיבית לאוריינטציה ליברלית סוציאל-דמוקרטית והחליפו את דגל החברה החלוצית המגויסת, בדגל החברה האזרחית. בנסיבות אלה הפכו המתיישבים ביו"ש - במיוחד ביישובים האידיאולוגיים - לממשיכי דרכן של תנועות הפועלים ההיסטוריות בראותם באתוס החלוצי ובגיוס חברתי למען האינטרס וטובת הכלל, ערכים מובילים וראויים לטיפול.

יותר משצה"ל שומר על המתיישבים ביהודה ובשומרון, נוכחותם שם מסייעת ליעילות פעולתו של צה"ל בסדרי כוחות מינימליים. את פונקציית המסה הכמותית ממלאים האזרחים.

ללא ההתיישבות היהודית רחבת היקף ביו"ש היה צה"ל מתקשה לשהות במרחב ולמצות באורח אפקטיבי את תפקידו. גם הישגי מבצע חומת מגן באביב 2002 התאפשרו רק מתוך המאמץ הרציף שהתקיים בשנים שלאחר המבצע כאשר היישובים היהודיים בעומק השטח, דוגמת הר ברכה בהר גריזים מעל שכם, משמשים את כוחות צה"ל כנקודות יציאה מוגנות למבצעים חוזרים ונשנים בשטחי יו"ש. ללא מערך מילואים מגויס בהיקף רחב אין לצה"ל במערכיו הסדירים אורך נשימה ומסה מספקת בהיקפה הכמותי, גם לקיום רצף פעילות אקטיבית יזומה וגם לכוחות החזקת בסיסים במרחב. את החסך בסדר הכוחות הנדרש להפעלת המסה הקריטית על פני המרחב משלימים המתיישבים ויישוביהם בנוכחותם המתמדת במרחב.

בעניין זה נעוץ להבנתי מקור אסון המסוקים בחורף 1997, בימי הלחימה ברצועת הביטחון בלבנון. אכן המסוקים התנגשו זה בזה מסיבות פשוטות לכאורה של חוסר זהירות בהטסה. אך הטסת הלוחמים למוצבי העומק ברצועת הביטחון נדרשה מכיוון שצה"ל שסבל מחסך כרוני במסה של כוח איבד את השליטה באבטחת הצירים, באופן שאפשר לאויב תנאים למימוש איום המטענים. בניגוד לכך פעל צה"ל בשטחי יו"ש בסדר כוחות קטן יחסית בשני העשורים האחרונים, תוך שהוא נתמך בשליטתו במרחב בקיומם של מאות אלפי יהודים הממלאים בנוכחותם

ובתנועתם היומיומית באזור את פונקציית המסה. גם בימים אלה מפעיל צה"ל ביהודה ושומרון לא יותר מעשרת אלפים לוחמים. לשם השוואה נזכיר כי משחקי היורו-ליג בכדורגל בצרפת בקיץ 2016 אובטחו על-ידי סדר כוחות של כמאה אלף חיילים ושוטרים. בנקודת מבט זו, יישובי הספר לא זו בלבד שאינם נטל ביטחוני אלא שבהתארגנות נכונה תוך מימוש יתרונם כבני המקום הם מעניקים תמיכה חשובה למערכת הביטחון.

במארג הכולל של מאמצי הביטחון, נועד להתיישבות תפקיד מרכזי גם ביצירת נוכחות חקלאית המרחיבה את ממדי הנוכחות הכוללת הנדרשת לשליטה במרחב. החקלאי ומחרשתו היו והוכרו ככלי הכרחי ובלעדי במאבק למימוש ריבונות. כך מתרחש גם היום בפעולת החקלאים באזור עוטף עזה, בבקעת הירדן ואף באזורים נרחבים במרחב הפתוח בין היישובים ביהודה ושומרון.

לנוכחותו של החקלאי הישראלי תפקיד יומיומי במאבק הבלתי פוסק למניעת פלישה עוינת וכוחנית לקרקעות המדינה. במרחבים הנתונים למאבק או בקרבת הגבול יש לפעילות החקלאית תפקיד מכונן בהשלטת ריבונות ובקביעת משטר הגבולות. בנוסף, מעצם נוכחותו האינטימית של החקלאי במרחב הוא משמש כמכפיל כוח לגופי הביטחון המוסדיים העוסקים בהגנת המרחב ומניעת טרור. היה זה, למשל, חקלאי ממטולה שמצא במטע הסמוך לגבול לבנון חבילת מטעני נפץ שהוסתרו שם על-ידי חיזבאללה לשם העברתם לידי חוליית טרור בתוך ישראל.

זו הייתה תפיסת הביטחון המסורתית מימיה הראשונים של התנועה הציונית בארץ ישראל, והיא ממשיכה להיות נחוצה ואפקטיבית גם בימים אלה. כפי שסיכם בן-גוריון את הניצחון במלחמת העצמאות: "הגענו לניצחון בשלושה נתיבים: בנתיב האמונה, בנתיב היצירה החלוצית, בנתיב הייסורים".²⁷ ערכים אלה ממשיכים להיות נחוצים גם כיום, ומגולמים בתקופתנו על-ידי ההתיישבות ביו"ש.

פרק ד' - בקעת הירדן כמרחב בידוד חיוני

לאחר הסכם השלום עם ירדן ב-1994, וביתר שאת לאחר קריסת צבאו של סדאם חוסיין במלחמת עיראק (2003), התרבו הטוענים כי חלף איום החזית המזרחית ופחתה חיוניות החזקתה של בקעת הירדן כקו הגנה מזרחי למדינת ישראל, מה גם שבעידן הטילים ארוכי טווח, המזל"טים והטכנולוגיה המודרנית אבדה הטריטוריה את מירב חשיבותה לביטחון הלאומי של מדינות.²⁸ במילותיו של אלוף פיקוד המרכז לשעבר עמרם מצנע: "כשאפשר לירות טילים ארוכי טווח אין שום חשיבות לעומק אסטרטגי. הסכמים יעניקו לנו ביטחון גדול יותר מאשר עומק אסטרטגי".²⁹

מעבר לאמינותם המפוקפקת של הסכמים חתומים עם אש"ף/רש"פ (לאור הפרתם הסיטונאית של הסכמי אוסלו), לא כל שכן עם חמאס, הרואה בכל הסכם עם ישראל (או כל ישות "כופרת" אחרת) הסדר רגעי שנועד מראש להפרה עם העלמות הגורמים שהביאו לחתימתו, ומעבר לאיומים האזוריים החדשים שהתהוו בעשור האחרון והעלולים להביא להחייאת החזית המזרחית בנסיבות מסוימות, הרי שההכרזה הנחרצת על "קץ הטריטוריה" כמרכיב ביטחוני חיוני מוקדמת בהחלט, לא כל שכן בהקשר הישראלי-פלסטיני.

פירוז שטחי יו"ש

הנחת יסוד המקובלת על רובם המוחלט של התומכים בכינונה של מדינה פלסטינית (ולא רק על רה"מ נתניהו, כפי שתבע בנאום בר-אילן) היא שמדינה זו תהיה מפורזת מנשק וממערכות חימוש אשר עלולות לסכן את ביטחונה של מדינת ישראל. מוסכמה זו אף התקבלה לכאורה על אש"ף, שהתחייב בהסכמי אוסלו לעיקרון של "ריבון אחד, רשות אחת, חוק אחד ונשק אחד". לשם יישומו של עקרון זה הייתה הרשות הפלסטינית (ובמשתמע המדינה הפלסטינית העתידית) אמורה להישען על "כוח משטרת חזק", אך לא צבא סדיר, האמור לאכוף חוק וסדר בתחומי שלטונה, ובכלל זה מניעת "פעולות טרור, פשעים ופעולות עוינות", פירוק מנשקן של כל הקבוצות החמושות הלא-חוקיות ומניעת הקמה ופעילות של קבוצות חמושות נוספות, וכן הבטחה כי שום ארגון או אדם לא ייצר, ימכור, ירכוש, יחזיק בבעלותו, ייבא או יכניס בכל צורה אחרת [לשטחים] כל כלי ירייה, תחמושת, נשק, חומר נפץ, אבקת שריפה או כל ציוד אחר הקשור אליהם בצורה כלשהי".³⁰

בפועל, לא זו בלבד שלא בוצע דבר מהתחייבויות חוזיות אלו אלא שאש"ף ניצלן להפיכת שטחי יו"ש ורצועת עזה לחממות טרור שגבו מישראל מחיר כבד של אלפי הרוגים ועשרות אלפי פצועים, כמו גם אלפי רקטות וטילים שנורו על עריה וכפריה. ובעוד שהטרור ביו"ש נבלם במידה ניכרת (על אף שהצליח לפגוע בישראל באורח חסר תקדים בטרם רוסן) כתוצאה מיכולת צה"ל להמשיך ולפעול בשטחים אלו, הרי שעזה הפכה לישות טרור עוצמתית, תוך הפרה בוטה וגלויה של חזון פירוזה, ומיגורה נעשה לאתגר מערכתי מורכב. הואיל וכפי שצוין לעיל, הפיכתה של מדינה פלסטינית עתידית בשטחי יו"ש (ועזה) לישות טרור דומה תעמיד את ישראל בפני סכנה אסטרטגית חמורה אם לא קיומית, הרי שפירוזה של מדינה זו חייב להיות תנאי הכרחי להקמתה. ועל מנת שהפירוז לא יישאר בחזקת אותיות מתות בהסכם, כפי שארע בעשרים וחמש השנים האחרונות עם הסכמי אוסלו, השליטה הביטחונית בבקעת הירדן חייבת להישאר בידי ישראל. קרוב לוודאי ששליטה ישראלית לא תביא לאטימה מוחלטת של שטחי יו"ש מזליגת אמצעי לחימה, אך העדרה יבטיח בוודאות, את הפיכתה של המדינה הפלסטינית לישות טרור במוקדם או במאוחר.

הכרחיות השליטה הישראלית מקבלת משנה תוקף נוכח השינויים שחלו בעשורים האחרונים באמצעי הלחימה ובתפוצתם הגלובלית, בשילוב כושר היצור המקומי ההולך ומשתכלל, שהשפיעו באופן ישיר על צמצום יכולת הפיקוח על הברחת אמצעים אלה. לא דומה ניטור ופיקוח על חציית דיביזיה משוריית את הירדן לזה המוכוון למניעת הברחת רקטות, טילי נ"ט, חומרי נפץ תקניים וכדומה במשאית מזון אזרחית העוברת בגשרי הירדן. כך למשל לא הצליח חצי האי סיני, כמרחב בידוד הנתון בידי מצרים, למנוע את הפיכתה של עזה למעוז טרור לאחר ההתנתקות הישראלית וסיום השליטה בגבול עזה-מצרים (ציר פילדלפי). הגם שניתן לתלות את הכישלון המצרי בשנים שלאחר ההתנתקות בהימנעותו של הנשיא מובארכ מלחימה בלתי מתפשרת בהברחות הנשק,³¹ הרי שלמרות הקטנת ממדי התופעה בחמש השנים האחרונות עקב מאמציו הניכרים של הנשיא סיסוי לא פסקה זרימת הנשק מסיני לעזה (כמו גם לארגוני הטרור הג'יהאדיים הפועלים כנגד המשטר המצרי בחצי-האי).

אף המהפכה הטכנולוגית באמצעי האיסוף המודיעיני והלחימה אינה מספקת פתרון נאות לבעיית הפרוז. מימושה של מהפכה זו בצה"ל החל משנות התשעים של המאה הקודמת, בתוכנית "אסופה" שחתרה למיצוי מערכתי של יכולות המודיעין

והאש המדויקת, הביא לתמימות דעים בצמרת הצבא כי עליונות מודיעינית ואווירית, בשילוב אמצעי ניהול משוכללים לשליטה ובקרה, מפחיתה במידה ניכרת את חשיבות כוחות היבשה במאמץ ההחזקה הרצוף בקרקע. ההערכה הייתה כי הכוח האווירי ביכולת - 'התקיפה מנגד' המתקדמות שלו יספק את המענה לאיומים מתהווים גם במרחק מאות קילומטרים. אלא שגם כאן לא דומה ממשות העליונות המודיעינית והאווירית כנגד כוח צבאי סדור וגלוי לממשות עליונות באיתור מאמצים חתרניים מוכוונים בהיגיון ההעלמות, הטקטית והאסטרטגית. למול האיום הזה, ההופך למרכזי בעוצמתו והיקפו, נדרשת נוכחות פיזית במרחב המנהלת פעולת פיקוח אפקטיבית מתמדת.

אשליית הכוח הבינלאומי

במטרה לחזק את נכונות שני הצדדים להגיע להסדר היו שהציעו להחליף את השליטה הצבאית הישראלית בבקעת הירדן בשליטה בינלאומית שתבטיח את שמירת האינטרס הביטחוני של ישראל באזור תוך פגיעה מינימלית בריבונותה של המדינה הפלסטינית שתוקם.

בשנת 1994, זמן קצר לאחר חתימת הסכמי אוסלו, הציעו פרופ' אפרים קארש מאוניברסיטת לונדון וד"ר יזיד צאיע' מאוניברסיטת קיימברידג', שניהן באותה עת כראש משלחת אש"ף לשיחות השלום הרב-צדדיות בנושאי ביטחון אזורי ופיקוח על החימוש במסגרת תהליך אוסלו, לכונן מערכת ביטחון אזורית הנשענת על הסכמי שלום בין ישראל לבין שכנותיה הערביות (ירדן, סוריה, והפלסטינים), שתכלול, בין היתר, נוכחות כוחות בינלאומיים לאורך הגבולות בין הצדדים ובכלל זה בקעת הירדן.³² הרעיון לא קרם עור וגידים, אם כי הוא שב והועלה במשך השנים, כמו למשל הצעתו של כתב הניו יורק טיימס תום פרידמן (בשנת 2001) כי כוחות נאט"ו/או דמויי-נאט"ו ייפרסו בגדה המערבית וברצועת עזה לשם שמירת השלום שייחתם בין ישראל לבין הפלסטינים.³³

מדינת ישראל בזיקתה האסטרטגית לארה"ב נתונה בדילמה: מצד אחד ככל שגדל דימוי עוצמתה של ארה"ב גדל גם דימוי עוצמתה של ישראל כבת ברית. מצד שני על בסיס עוצמתה של ארה"ב ביכולתה לכאורה לגבות הסדרים, ישראל נדחקת לנטילת סיכונים ונתונה ללחץ מתמיד להסדרים הכרוכים בנסיגה משטחים

הנחוצים לביטחונה. במודעות לדילמה הישראלית, ובמסגרת ניסיונותיו להחיות את "תהליך השלום" הטיל ממשל אובמה על גנרל המרינס ג'ון אלן, שפיקד בעבר על כוח המשלוח הבינלאומי באפגניסטן, להכין תוכנית סידורי ביטחון מקפת שתסיר את חששותיה של ישראל מהסגה מוחלטת של כוחות צה"ל מיו"ש במסגרת הסכם שלום.

על אף שהתוכנית שהוכנה במהלך חודשים של התייעצויות אינטנסיביות בתוך הממשל לא הושלמה, חלקים ניכרים ממנה הוצגו לראש הממשלה בנימין נתניהו (שמתח עליה ביקורת), לשר הביטחון משה יעלון (שדחה אותה על הסף), ולצמרת צה"ל (שרבים בתוכה, כולל הרמטכ"ל בני גנץ וראש אגף התכנון נמרוד שפר, ראו אותה בחיוב רב). והגם שהתוכנית לא פורסמה אף לאחר כישלון מאמצי השלום של ממשל אובמה ב-2013-14, הרי שבמהלך השנים התחוו כי המדובר בהקמת מדינה פלסטינית בקווי 67' (בתיקונים קלים של גושי ההתיישבות) ובירתה בירושלים המזרחית. התוכנית מקבלת כנקודת מוצא את התביעה הפלסטינית לריבונות מלאה, ללא נוכחות כלשהי של כוחות צה"ל מקו המים בירדן ועד קווי 67', ומציעה כתחליף לדרישת ישראל לגבולות בני הגנה, ובכלל זה נוכחות צבאית בבקעת הירדן והבטחת פירוז המדינה הפלסטינית, מענה ביטחוני מגוון ומורכב הכולל בין היתר הצבת כוח צבאי אמריקני שיפעל בקו המים בבקעת הירדן תוך היעזרות באמצעים טכנולוגיים מתקדמים (חיישנים, כלי טייס בלתי מאוישים, תצלומי לוויין, וכיו"ב) ועיבוי גדר הביטחון.³⁴

השאלה המתבקשת היא באיזו מידה יכולים כוחות צבא זרים הפועלים בזירה בלתי מוכרת להם לחלוטין (החל מההיבט הטופוגרפי וכלה בהבדלים מנטליים ותרבותיים) לספק תחליף הולם לצה"ל, הפועל בשטחי יו"ש באורח רציף מעל לחמישים שנים ובאורח מזדמן למעלה משבעים שנים, באכיפת פירוזם של שטחים אלה. בהתבסס על ניסיונם של כוחות בינלאומיים באזור בעשרות השנים האחרונות התשובה רחוקה מלהיות חיובית. כוח יוניפי"ל הפרוס לאורך הגבול הלבנוני-ישראלי מאז 1978, לדוגמה, לא הצליח למנוע את הפיכת האזור עליו פיקח למצודת טרור - הן על-ידי אש"ף (עד 1982) והן על-ידי ארגוני טרור שיעים, ובראש וראשונה חיזבאללה, בעשורים שלאחר מכן. בולט במיוחד כישלוננו באכיפת החלטת מועצת הביטחון 1701 מ-11 באוגוסט 2006, עם סיום מלחמת לבנון השנייה, שקראה בין היתר לפירוקן מנשקן של כל המיליציות החמושות בלבנון

ואסרה על אספקת נשק לגורמים כלשהם במדינה ללא אישור הממשלה, כמו גם על נוכחות כוחות חמושים מדרום לנהר הליטני.³⁵

אמנם הכוח הרב-לאומי בסיני, המפקח על פירוז המרחב מכוחות צבא מצרים בהתאם להסכם השלום הישראלי-מצרי (מרס 1979) עושה זאת בהצלחה, אולם הדבר נובע בראש וראשונה מכך שמצרים לא ביקשה להפר את ההסכם וישראל מצידה אפשרה במקרי הצורך את תגבור הכוחות המצריים בסיני (למשל למאבק בארגוני הטרור האסלאמיסטים). מעבר לכך, אין כל דמיון בין פיקוח על חציית דיביזיות משוריינות את תעלת סואץ לבין פיקוח על הברחת נשק בחסות מרקם החיים האזרחי. ואכן, תרומת הכוח הרב-לאומי למניעת זרימת אמצעי לחימה לרצועת עזה ו/או למניעת התבססותם של ארגוני הג'יהאד בין שבטי הבדואים במרחבי סיני שואפת לאפס. גם ניסיון התמודדותם של כוחות נאט"ו וארה"ב עם האיומים באפגניסטן ועיראק בעשור האחרון יכול ללמד עד כמה יעילותם וסיכויי התמדתם במאבק בכוחות ג'יהאד חתרניים מוטלת בספק.

מעבר לאילוצים אופרטיביים אלו סובל רעיון הפיקוח הבינלאומי מבעיה פוליטית-חוקתית מהותית, קרי - תלותו המוחלטת בהסכמת המדינה המארכת כריבון בשטח הרלבנטי: ברצונה תאפשר שהות כוחות פיקוח בתחומה, ברצונה תדרוש את הוצאתם. כך למשל פינה האו"ם במאי 1967, בעקבות תביעת הנשיא נאצר, את כוח הפיקוח שהיה פרוס בשטח מצרים לאורך גבולה עם ישראל מאז מבצע סיני ב-1956, וכך פינתה ברית המועצות ביולי 1972, בעקבות תביעתו של הנשיא סאדאת, את כוחות האוויר וההגנה האווירית שפרסה במצרים במהלך מלחמת ההתשה. והיה והמדינה הפלסטינית העתידית תחליט שנוכחות הכוחות הזרים בתחומה מיצתה את עצמה ותדרוש את סילוקם, לא תיוותר למדינות המשתתפות ברירה אלא לפנות את כוחותיהן.

וכל זאת מבלי להזכיר את המקרים התדירים בהם פונו כוחות פיקוח ו/או התערבות בינלאומיים משטח המדינה לה היו אמורים לסייע כתוצאה מהחלטה חד-צדדית של הממשלות השולחות. כך למשל פונה כוח הפיקוח האמריקאי-צרפתי-בריטי-איטלקי בלבנון חודשים ספורים לאחר פיצוץ מפקדתו בביירות (23 באוקטובר 1983) בפיגוע התאבדות של חיזבאללה בו נהרגו מאתיים וארבע עשרה חיילים אמריקנים וחמישה ושמונה צרפתים, תוך הפקרת ממשלת לבנון לגורלה. וכך פינה

הנשיא אובמה את כוחות ארה"ב מעיראק באורח חפוז ונמהר (2011) תוך יצירת ואקום ביטחוני שהביא תוך שנים ספורות לעליית דאע"ש והשתלטות על שטחים נרחבים בעיראק ובסוריה. אף ישראל נסוגה בחופזה מאזור הביטחון בדרום לבנון תוך נטישת בן בריתה המקומי לגורלו, על אף שאזור זה נושק לחלקים נרחבים משטחה הריבוני (ואף שימש במשך עשורים כמקפצה למתקפות טרור כנגדה).

לאחרונה, לקראת חג המולד 2018, הודיע הנשיא טראמפ על החלטתו להסיג את כוחות ארה"ב מסוריה. מוקדם להעריך את המגמות המתפתחות מנסיגה זו. הדעה הרווחת של מומחים ישראלים רואה במגמת הנטישה האמריקאית בעיקר מגמה מדאיגה. בנייר עמדה של המכון למחקרי ביטחון לאומי נכתב: "הממשל האמריקני מותיר את בעלי בריתו עם סימני שאלה לגבי יכולתה של ארה"ב לגבות את מדיניותם". בכך רואים מקור לדאגה. "ישראל נותרה לבדה במערכה נגד התבססות איראן בסוריה.³⁶ מעל לכל, מנקודת ראותה של ישראל מהווה נוכחותם של כוחות בינלאומיים בעיה מהותית הרבה יותר מהאילוצים המבצעיים והפוליטיים המעמידים את תרומתם בסימן שאלה. על-ידי הפקדת מרכיבים חיוניים לביטחונה הלאומי בידיים זרות ישראל מפקירה את שגרת יומה, ובראש וראשונה זו שבמישור החוף המהווה את לב ליבה של המדינה, למסירותם ולרצונם הטוב של גורמים זרים. הדבר מעורר שאלה יסודית הנוגעת בעצם מהותו של האתוס הציוני: האם יעודה של מדינת ישראל מסתכם בהענקת מקלט מוגן ליהודים נרדפים - גם אם יושג בחסות גוברת והולכת של כוחות זרים - או שהמדינה מהווה את מימוש זכותו הטבעית של העם היהודי לחירות והגדרה עצמית לאומית בארצו ההיסטורית, תוך אחריות עצמית לביטחונה וריבונותו?

בהקשר זה תטיל נוכחות צבאית זרה בשטחי יו"ש מגבלות חמורות על יכולתה של ישראל להגן על עצמה מתוקפנות חיצונית - זכותה הבסיסית ביותר של כל מדינה ריבונית באשר היא. כבר כיום סופגת ישראל קיתונות רותחין (הייחודיים אך ורק לה) על שימוש-לכאורה בכוח בלתי מידתי כל אימת שהיא מבקשת להתגונן מהטרור הפלסטיני חסר האבחנה המוכוון נגדה, ובכלל זה הקמת ועדות חקירה בינלאומיות לבחינת "פשעי מלחמה" דמיוניים. ביקורת מעין זו עתידה להחריף עשרות מונים במקרה בו תאלץ ישראל לפעול להרס תשתיות טרור במדינה הפלסטינית או לסיכול פעולות טרור היוצאות מתחומה היות והמדינות המשתתפות בכוח הבינלאומי לא תהיינה מוכנות להודות בקיומה של תשתית זו שכן הודאה תהווה

הוכחה חותכת לכישלוננו המוחלט ואי נחיצותו של כוח זה. הפלסטינים מצדם ישכילו קרוב לוודאי להתנהל בהיברידיות ובעמימות המאפיינים אותם, בכישרון ההיעלמות הטקטי והאסטרטגי שהשתכללו במימושה, באופן שלא יאפשר להציג את המדינה הפלסטינית כישות אויבת שניתן להכריז עליה "מלחמה צודקת".

מניעת מלחמה ובלמת מתקפה סדירה

אם כישלון הכוח הבינלאומי בהבטחת פירוזה של המדינה הפלסטינית ביו"ש (וברצועת עזה) הוא בחזקת כרוניקה ידועה מראש, הרי שיכולתו לבצע את משימתו השנייה - שמירת השלום (peacekeeping) - מוגבלת הרבה יותר. משמעותה המעשית של ביצוע משימה זו היא כניסה למלחמה עם מדינה ערבית שכנה שתבקש להזרים כוחות לשטחי יו"ש (כירדן תחת שלטון אחר) או עם המדינה הפלסטינית שתיזום עימות מזויין עם ישראל. במקרה האחרון ימצאו הכוחות הבינלאומיים את עצמם שקועים עד צוואר בלוחמה נגד טרור מהסוג בו נתקלו באפגניסטן ובעיראק שלאחר הפלת שלטון סדאם, תוך חיכוך ישיר ומידי עם האוכלוסייה האזרחית שיביא בהכרח לאבדות ניכרות בשני הצדדים - דבר שספק ניכר אם המדינות השולחות תתמדנה בו.

המסקנה המתבקשת לפיכך היא שבקעת הירדן חיונית למדינת ישראל כמרחב בידוד בשליטת צה"ל, הן לאבטחת פירוזה של המדינה הפלסטינית העתידית והן למניעת ניצול שטחה כבסיס למתקפת טרור ו/או מתקפה של צבא ערבי סדיר, על אף שהאפשרות האחרונה נראית בסבירות נמוכה בעתיד הנראה לעין, לנוכח אסטרטגיית כח קודס האיראני בפיקוד קאסם סולמני, מליצויות איראנית-שיעיות עלול לחלחל, כמו בסוריה ותימן, גם למרחבי הרשות הפלסטינית ביו"ש.

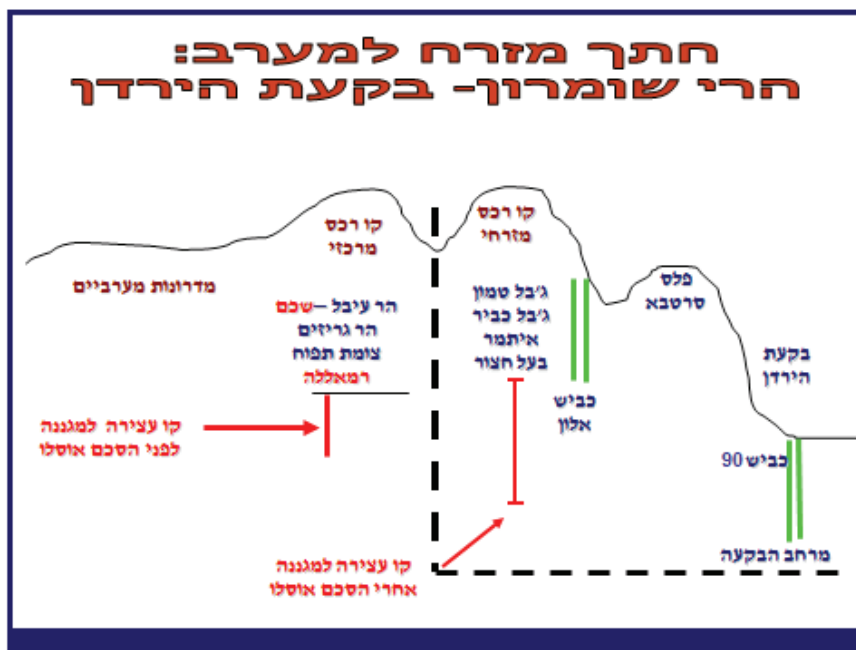
על-פי אמות מידה קלאסיות של תורת הלחימה הבסיסית לצורכי ארגון מרחב הגנה אפקטיבי (כפי שבוטאו בתוכנית יגאל אלון) מחייבים צורכי הביטחון של ישראל את המשך השליטה הצבאית בבקעת הירדן בין אפיק הירדן ממזרח ועד קו רכסי השומרון המזרחיים ובכלל זה:

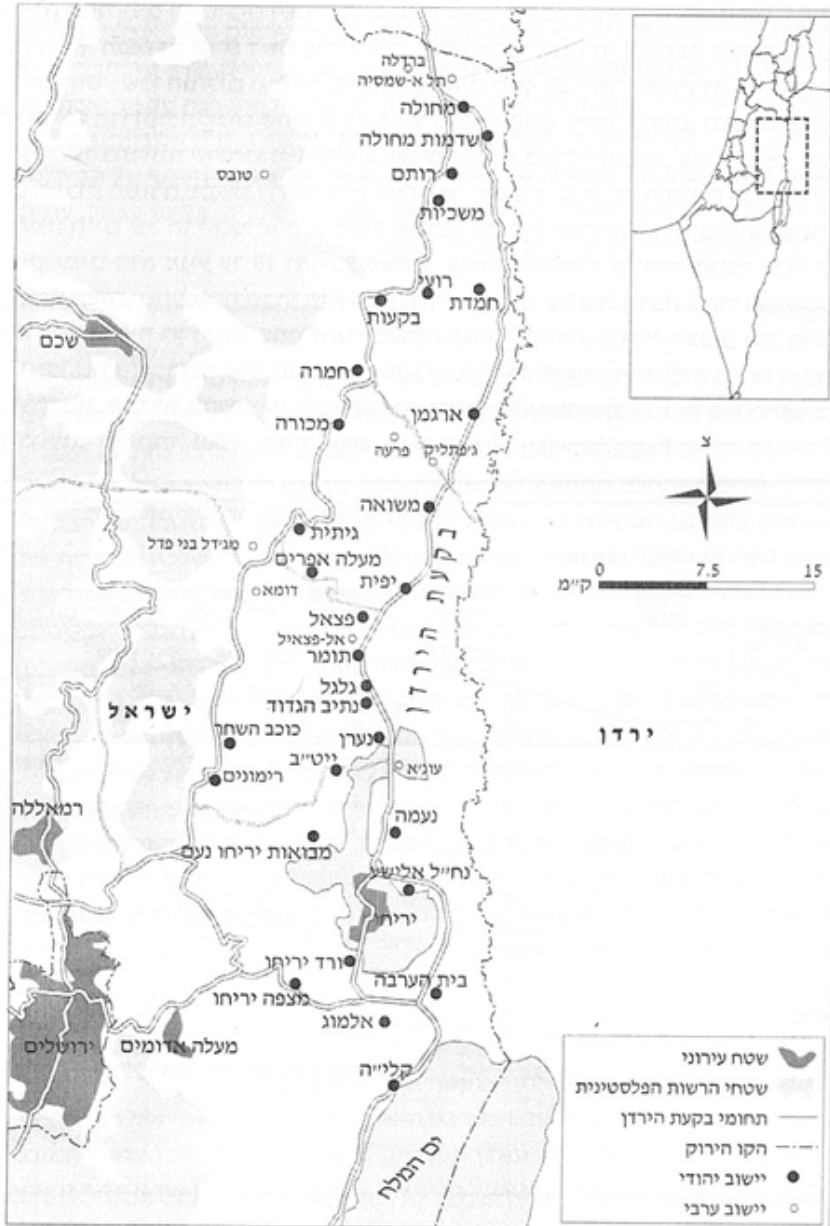
- הרכסים ממערב למישור הבקעה מעבר לרצועה הצרה הנמתחת בין אפיק הירדן לאורך כביש 90 לבין תחילת המעלה ההררי. כוח צבאי שלא יאחז גם בקווי המצוקים והגבעות השולטים על הבקעה ממערב לציר 90 ימצא עצמו חשוף לסיכונים משמעותיים.³⁷

- קו הרכסים השולט ממערב על כביש אלון. קו זה פרוס מצפון לדרום לאורך קו הרכסים המזרחי של הרי השומרון: ראס ג'דיר, הר טמון, הר כביר, איתמר ורכס הגדעונים, מגדלים, קידה והר בעל חצור. על קו זה פרוסים ישובים משמעותיים: אלון מורה, איתמר, מגדלים, קידה, עדי עד, כוכב השחר ועמונה. שטח זה, הכלול רובו ככולו באזור C, הוא ריק יחסית מאוכלוסייה וכולל בחלקו שטחי אש נרחבים.

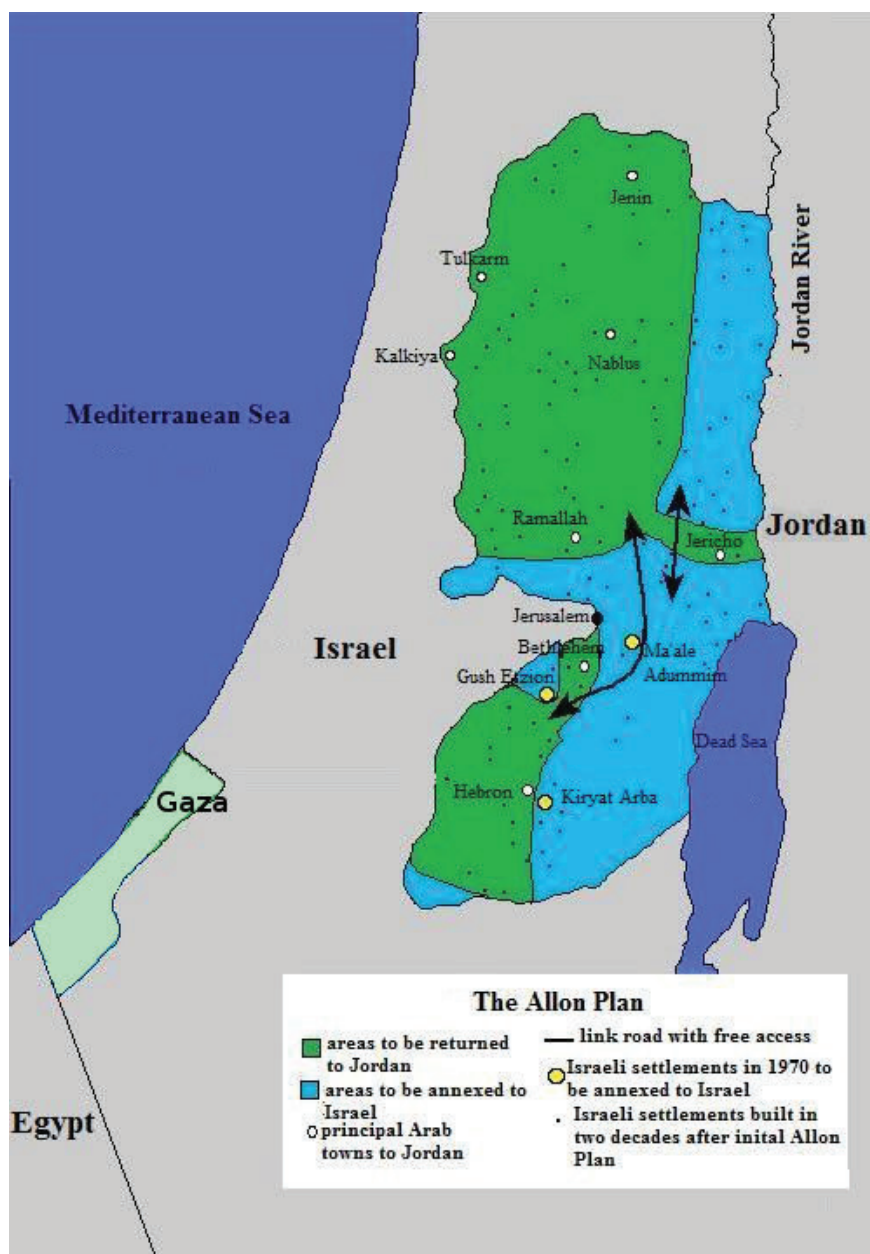
הטוענים לכורח שבסיום הנוכחות הישראלית בבקעת הירדן אינם מכחישים ניתוח צבאי זה. ראש הממשלה ברק, שנאות לוותר על בקעת הירדן בפסגת קמפ דייויד (יולי 2000), זכר מטבע הדברים את השיקולים לתוכנית המגננה בחזית המזרחית לאורם קבע כרמטכ"ל את מרחב ההגנה המזרחי של ישראל כמשתרע מקו המים בירדן ועד לקווי הרכס במרכז השומרון (הר עיבל, הר גריזים, צומת תפוח). אלא שציפיות השלום גברו ככל הנראה על השיקולים הצבאיים. במילותיו של תת-אלוף (מיל") שלמה ברום, ששימש בזמנו כראש החטיבה האסטרטגית באגף התכנון של צה"ל: "התועלת הביטחונית השולית הנובעת משליטה בבקעת הירדן, אינה שקולה כנגד המציאות האסטרטגית שתיווצר כתוצאה מחתימת הסכם קבע הוגן עם הפלסטינים ומהסדרי פיקוח בינלאומי ושיתוף פעולה שיהיה חלק מהסכם זה".³⁸

כפי שהוכיח מחקר זה, לא זו בלבד שההנהגה הפלסטינית הפגינה בעשרים וחמש שנות תהליך אוסלו, וביתר שאת בשנים שלאחר ויתוריו של ברק בקמפ דייוויד, את חוסר עניינה המוחלט בהסכם שלום עם ישראל (ואת אי-השלמתה עם עצם קיומה של מדינה יהודית), אלא שהשינויים באופייה של המלחמה, שליטתם הטופוגרפית של שטחי יו"ש על מישור החוף, ואי-יכולתם המובנית של כוחות בינלאומיים לספק את הביטחון הנדרש לישראל מחייבים, במילותיו של ראש הממשלה רבין, כי "גבול הביטחון להגנת מדינת ישראל יוצב בבקעת-הירדן, בפירוש הנרחב ביותר של המושג הזה".³⁹

המפה מתוך: כהנר, ארנון סופר, ויובל כנען, "עתיד בקעת הירדן. השארתה בריבונות ישראלית - השיקולים בעד וכנגד" (קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה, 2006).

מפת תוכנית אלון - מייצגת את מה שכינה יצחק רבין: "בקעת הירדן בפירושה הרחב"
מקור - ויקיפדיה

מסקנות

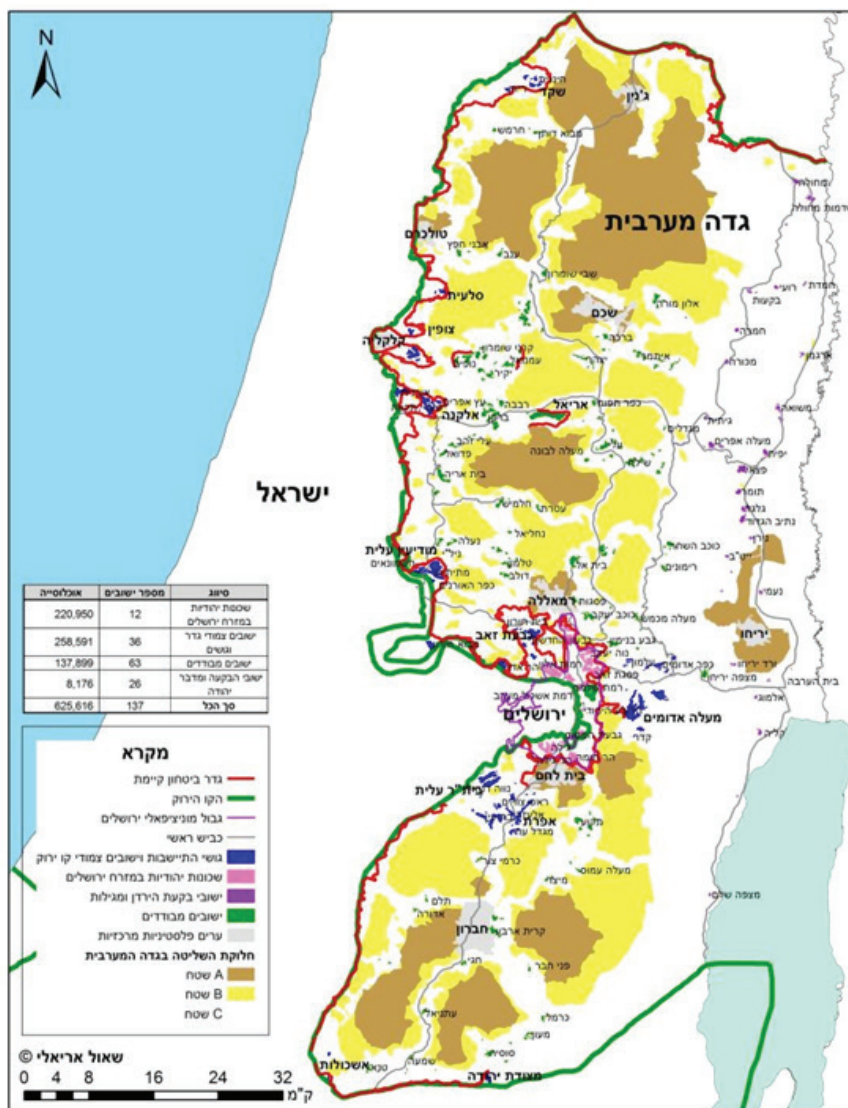
כפי שצוין לעיל, מאז הסגת כוחות צה"ל מהאזורים המאוכלסים ביו"ש בינואר 1996 חיים למעלה מ-90% מתושביהם הפלסטינים תחת שלטון אש"ף/רש"פ בשטחי A ו-B (אוכלוסיית עזה נמצאה תחת שלטון אש"ף/רש"פ מאז מאי 1994, ומאז 2007 תחת שלטון חמאס). בעקבות זאת מקיימת ישראל שליטה בכ-60% משטחי יו"ש המוגדרים כשטחי C, הריקים ברובם מאוכלוסייה פלסטינית והכוללים את כל הישובים הישראליים, מחנות צה"ל, הדרכים הראשיות, השטחים השולטים החיוניים, והמרחב הפתוח בואכה בקעת הירדן. **מרחבים אלה, באחיזה ישראלית, מהווים את המינימום הנדרש לשימור מרחב בר הגנה ומקיימים שני תנאים הכרחיים לביטחון ישראל:** מרחב הבידוד שמעניקה בקעת הירדן, בלעדיו לא ניתן יהיה למנוע התחמשות מהירה של גורמי טרור פלסטיניים במרחבי יו"ש; ושליטה בצירי אורך ורוחב ראשיים אשר בשילוב עם אחיזה בשטחים השולטים מאפשרת גישה מהירה של כוחות צה"ל לפעולה בעומק הריכוזים הפלסטיניים. וויתור על תנאים מעין אלה ברצועת עזה אפשר את הפיכתה לישות טרור תחת שלטון חמאס.

פינוי כוחות צה"ל מיהודה ושומרון והקמת מדינה פלסטינית בשטחים אלה (בצרוף עם רצועת עזה) יציבו בפני מדינת ישראל פוטנציאל לאיום קיומי. העדר נוכחות צבאית ישראלית בשטחי יו"ש, ובראש וראשונה בבקעת הירדן, תאפשר את היווצרותה של ישות טרור על-פי המודל העזתי כמטחוו קשת מעיקר נכסיה של מדינת ישראל ברצועת החוף. סכנת נסיגה כזו שתדחוק את ישראל לגבולות שאינם ברי הגנה, תגדל במיוחד לאור השינויים שחלו באופי המלחמה בעשורים האחרונים שהפכו את שחזור הישגי מלחמת ששת הימים בזירה זו לבלתי אפשריים. (שלא לדבר על התגובה הבינלאומית החריפה להשתלטות על מדינה ריבונית). פריסת כוחות בינלאומיים בשטחי יו"ש לא תבטיח את פירוז המדינה הפלסטינית, לא כל שכן תמנע כניסת צבאות עוינים לשטחה ו/או ניצולו כבסיס להתקפות טרור כנגד ישראל.

גם חלופת הביניים, לתקופה שעד להשגת "הסכם הקבע", לפינוי המתיישרים הישראליים תוך הותרת צה"ל במרחב, תפגע במסה הכמותית הנדרשת להחזקת המרחב, ותעצים את מצוקת המשאבים של צה"ל המתמודד בחסך מתמיד בסדר כוחותיו הסדיר. ללא מסת האוכלוסייה היהודית ביו"ש ימצא צה"ל את עצמו במצוקה מבצעית חריפה שתאלצו לסגת כפי שנסוג במאי 2000 מדרום לבנון.

עקירת הישובים היהודים משטחי יו"ש, גם אותם אלה המכונים "יישובים מבודדים", תקשה לא רק על יכולתו של צה"ל לזנק לפעול בעומק המדינה הפלסטינית, אלא גם על חופש ההחלטה להורות על פעולה כזו. בהעדר הפריסה ההתיישבותית אזרחית, יאלץ צה"ל לשנות את פריסתו במרחב. בעת הסלמה יהפוך המעבר מהערכות השיגרה להערכות החירום, מורכב וחשוף לנקודות תורפה רגישות. בפריצת מלחמה יגדל הקושי בפריסה אופרטיבית מהירה, במיוחד אם יאלץ צה"ל להילחם במספר זירות במקביל. לוחמה מקבילה ברצועת עזה, שתהווה חלק אינטגרלי מהמדינה הפלסטינית העתידית תהיה כמובן בלתי נמנעת, בתוך כך, איומי הזירה הצפונית, בהם איום הרקטות של חיזבאללה, יחד עם נוכחות כוחות איראניים בסוריה ההולכים ומתעצמים. החזקה איתנה של מרחבי יהודה ושומרון בידי צה"ל, היא שמאפשרת בתנאים הקיימים את ריכוז המאמץ של צה"ל להכרעה בזירת הצפון. היכולת לריכוז המאמץ לזירה הצפונית, היא נדבך יסוד בתפיסת ניהול המלחמה בהתפרצות מלחמה רב זירתית. שינוי בתנאי האיום ממרחבי יהודה ושומרון, עלול לשבש את סדר העדיפויות הבין זירתי - עד כדי ערעור עקרונות היסוד בתפיסת הביטחון הישראלית.

זו קרוב לוודאי אף הייתה תפיסתו של יצחק רבין לגבי המציאות הביטחונית הרצויה בשטחי יו"ש. הדבר בא לידי ביטוי לא רק בנאומו האחרון בכנסת בו קבע כי "גבולות מדינת ישראל לעת פתרון הקבע יהיו מעבר לקווים שהיו קיימים לפני מלחמת ששת הימים... גבול הביטחון להגנת מדינת ישראל יוצב בבקעת-הירדן, בפירוש הנרחב ביותר של המושג הזה... [ן]ירושלים המאוחדת, שתכלול גם את מעלה אדומים וגם את גבעת זאב, [תישאר] כבירת ישראל, בריבונות ישראל",⁴⁰ אלא גם באופן בו שרטט את שטחי C כמפת האינטרסים המרחביים של מדינת ישראל ביהודה ושומרון, תוך מתן תשומת לב אישית לכל ציר וגבעה. לביטוי המרחבי של תפיסה זו מוכוון מפעל ההתיישבות במגמות העיקריות: פיתוח ירושלים רבתי, בעיקר מזרחה עד ים המלח; פיתוח גוש עציון ודרום הר חברון; פיתוח מרחב בקעת הירדן; ופיתוח המסדרונות מרצועת החוף אל בקעת הירדן.

מפת שטחי A, B, C מייצגת את מרחבי הביניים בשטח C (בלבן) הנחוצים לשליטה ישראלית. המפה הוכנה על-ידי מרטין שרמן, וניתנה באדיבותו.

יתרה מזו, רבין ניצל את ההתקדמות במימוש הסכמי אוסלו למאמץ מערכתי לעיצוב מחודש של המרחב בהתאם למתאר האינטרסים הביטחוניים הישראליים. במסגרת זאת הוא הוביל מאמץ תשתיתי רחב היקף לסלילת רשת דרכים עוקפות במרחב C שתעניק לצה"ל את התנאים הנדרשים לניידות אופרטיבית במרחב. רשת הכבישים המהירה והמתקדמת שהתווה רבין - כביש המנהרות לגוש עציון, הכביש המהיר לאריאל, כביש עוקף רמאללה וכביש עוקף חלחול - היא זו שאפשרה את נסיגת צה"ל מריכוזי האוכלוסייה הפלסטינית במרחבי A ו-B תוך שימור האינטרסים הביטחוניים של מדינת ישראל. רשת הכבישים שנועדה לאפשר לצה"ל שליטה בצירים וגמישות בהפעלת הכוחות גילמה במהלך "חומת מגן" את משמעותו האופרטיבית של מיצוי מרחב בר הגנה. ללא דרכים אלה היה צה"ל מתקשה מאוד בקידום כוחותיו לשטחי כינוס והערכות ואת העתקתם מגזרה לגזרה במהלך המבצע. (חטיבת טנקים על גבי מובילים לא הייתה מגיעה לדוגמה ממחנה ענתות לשטחי הערכות בפאתי שכם אם הייתה צריכה לנוע במהלך הלחימה דרך כיכר השוטר במרכז רמאללה).

מעניין לציין כי עמדתו של שמעון פרס לגבי חיוניות שטחי יו"ש לביטחון ישראל, לפני הפיכתו ל"רודף שלום" בלתי נלאה בשנות אוסלו, הייתה מרחיקת לכת בהרבה מעמדת רבין שצוינה לעיל. כפי שהסביר בספרו הפרוגרמתי *כעת מחר*:

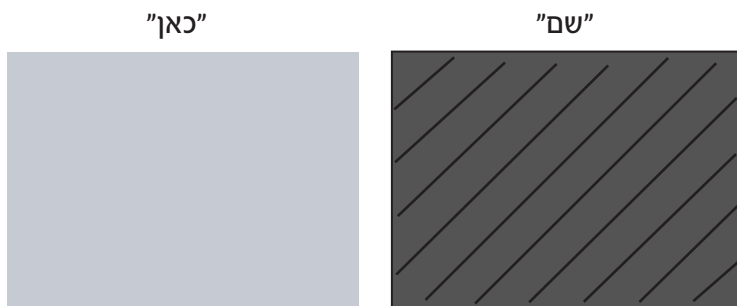
אם תקום מדינה פלסטינית נפרדת, היא תהיה חמושה מכף רגל ועד ראש. יהיו בה גם בסיסים לכוחות המחבלים הקיצונים ביותר, ואף הם יהיו מצוידים בטילי כתף נגד מטוסים וטנקים, המסכנים לא רק עוברי אורח, אלא כל מטוס ומסוק שימריאו בשמי ישראל, כל כלי רכב שינוע בעורקי התנועה העיקריים בשפלת החוף. יש אמנם ספק אם מרחב טריטוריאלי יש בו משום הרתעה מוחלטת, אבל היעדר מרחב טריטוריאלי מינימלי מעמיד מדינה במצב של אי הרתעה מוחלטת. דבר זה כשלעצמו, יש בו משום פיתוי כפייתי לתקוף את ישראל מכל העברים. גם פירוז הגדה נראה כתרופה מפוקפקת: הבעיה העיקרית איננה הסכם על פירוז, אלא קיומו של הסכם שכזה, הלכה למעשה. מספר ההסכמים שהפרו הערבים אינו נופל ממספר ההסכמים שקיימו.⁴¹

בין חלוקת מרחב בינארית לחלוקת מרחב היברידי

כאמור, סקירה זו דנה בהשלכותיה הצבאיות-אסטרטגיות של הקמת מדינה פלסטינית בגבולות '67 (עם שינויי גבול קלים) על בסיס פינוי מוחלט של כוחות צה"ל משטחי יו"ש ולא בצעדים המדיניים האפשריים, או אף הרצויים, לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני. לפיכך אין בכוונתה לעסוק בשאלה האם צפויים הפלסטינים להסכין עם צרכיה הביטחוניים החיוניים של ישראל (ובאיזו מידה מצביעה אי-הסכמתם עם צרכים אלה על כנות שאיפתם לשלום). יחד עם זאת, אין להתעלם מהשלכותיה הביטחוניות-אסטרטגיות הבעייתיות של השקפת העולם הבינארית - "הם שם ואנחנו כאן". בתפיסת עיצוב המרחב הנובעת מהשקפה זו, שהתנתקות החד-צדדית מרצועת עזה היוותה את ביטויה המובהק ביותר, הגבול ניצב כחיץ מוחלט בין שתי הישויות באופן המחייב עקירת מתיישבים ו"טיהור" המרחב מנוכחות יהודית. בפועל הטילה ההתנתקות מגבלות חמורות, פיזיות ומנטליות, על יכולתם של השב"כ וצה"ל לפעול מעברו השני של הגבול למניעת הפיכתה של הרצועה לישות טרור.

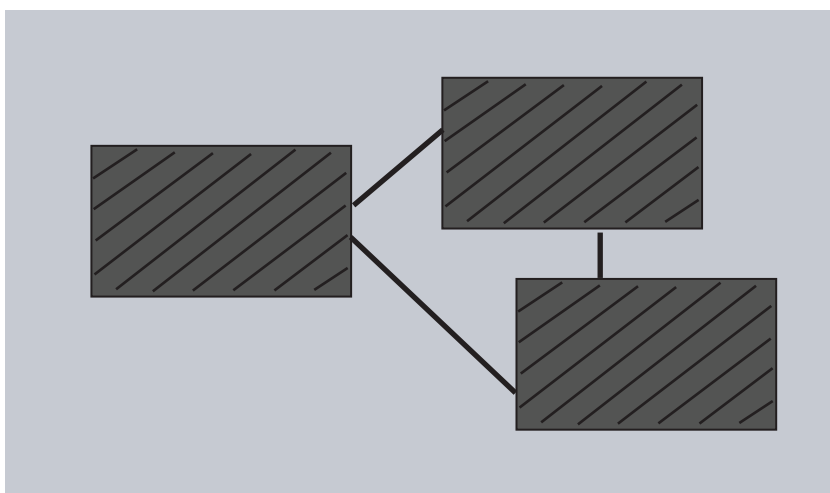
במרחב המאורגן באורח היברידי, לעומת זאת, בו חיות שתי ישויות אתניות ו/או לאומיות נפרדות זו לצד זו תוך דו-קיום רב ממדי בכל מערכות התשתית המרחביות (תחבורה, מים, חשמל, עסקים, תעשייה, וכיו"ב), החיכוך היומיומי, כולל במישור הביטחוני, מעניק יתרון בהפעלת הכוח באופן היכול למנוע התפרצויות עיתיות בעצימות גבוהה. בעצומה שפורסמה בקיץ 2005 בחתימת מאות חברי "המועצה לשלום וביטחון", המורכבת מבכירי צה"ל ומערכות הביטחון לשעבר, הובטח כי ההתנתקות תשפר את ביטחון מדינת ישראל, בין היתר על-ידי קיצור קווי המגע בהם צה"ל פרוס. עיקרון זה, העשוי להיות נכון במצבים מסוימים, אינו מתאים להקשר הישראלי-פלסטיני. מבחינת צה"ל והשב"כ קיים יתרון משמעותי בהארכת קווי המגע עם הפלסטינים באורח המציע ניהול חיכוך יומיומי על "אש קטנה" לאורך קווי מגע ארוכים וגמישים העדיף עשרת מונים על התפרצויות עצימות עד כדי מלחמה כמבצעי עופרת יצוקה וצוק איתן, הנובעות במקרים רבים מחסרונות הסידור המרחבי הבינארי.

מרחב בסדר בינארי

במרחב המאורגן בינארי, הגבול ניצב כחיץ מוחלט בין הישויות, באופן המחייב עקירת מתנחלים ו"טיהור" המרחב מנוכחות יהודית. מבחינת הצרכים הביטחוניים, במרחב המאורגן בדרך זו נוצרות מגבלות לפעולת השב"כ ולהפעלה שגרתית של צה"ל למרחב המצוי פיזית ומנטלית, מעברו השני של הגבול.

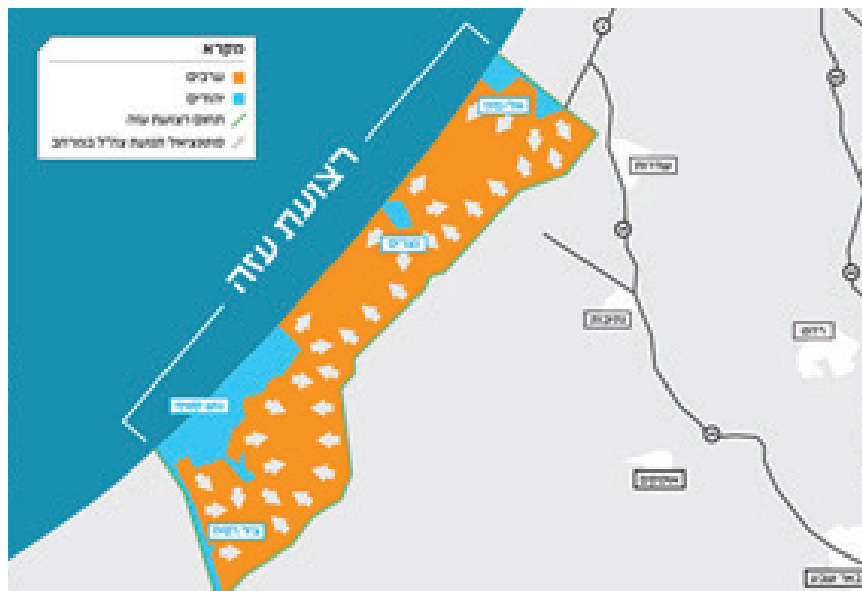
מרחב בסדר היברידי

במרחב המאורגן באורח היברידי, הישויות מתקיימות במרחביהן תוך שימוש משותף במערכת תשתיות משותפת הפרוסה במרחב ומשרתת את שתיהן.

פוטנציאל התנועה של צה"ל במרחב - רצועת עזה כמקרה מבחן

לפני ההתנתקות

אחרי ההתנתקות

אם נביט על רצועת עזה טרום נסיגת צה"ל, נראה כי אמנם הייתה פרוסה גדר אשר תחמה את הרצועה, אך עיקר כוחות צה"ל פעלו בתוך השטח על בסיס פריסת ההתיישבות, באופן שיצר פוטנציאל מבצעי גמיש לכוחותינו. כוחותינו יכלו להגיע למרחבי האויב מכיוונים מגוונים. כך למשל, למחנות הפליטים במרכז רצועת עזה היה ניתן להגיע מצפון: ממובלעת נצרים; ממזרח: מגבול רצועת עזה; מדרום: מכפר דרום ומאזור יישובי גוש קטיף. בצורה כזו יכולת ההפתעה, הגמישות, הניידות, השליטה בשטח וחופש הפעולה היו שונים משמעותית מאשר במצב ההערכות לאורך קו הגבול בעוטף רצועת עזה.

הפריסה המרחבית של צה"ל לפני קיצור הקווים, בקיץ 2005, הצריכה את האויב להתמקד במאמצי הגנה מפוצלים. יציאת הכוחות והתבססותם על גדר ביטחון בהערכות קווית, הפכה את הגדר למוקד חיכוך, ויצרה את התנאים להתארגנות החמאס כמערכת צבאית סדורה: בגדודים, חטיבות, מערכי אש ומערכות פיקוד ושליטה. בהיבט זה, ההיפרדות המרחבית סייעה לאויבנו ופגעה בחופש הפעולה של מדינת ישראל.

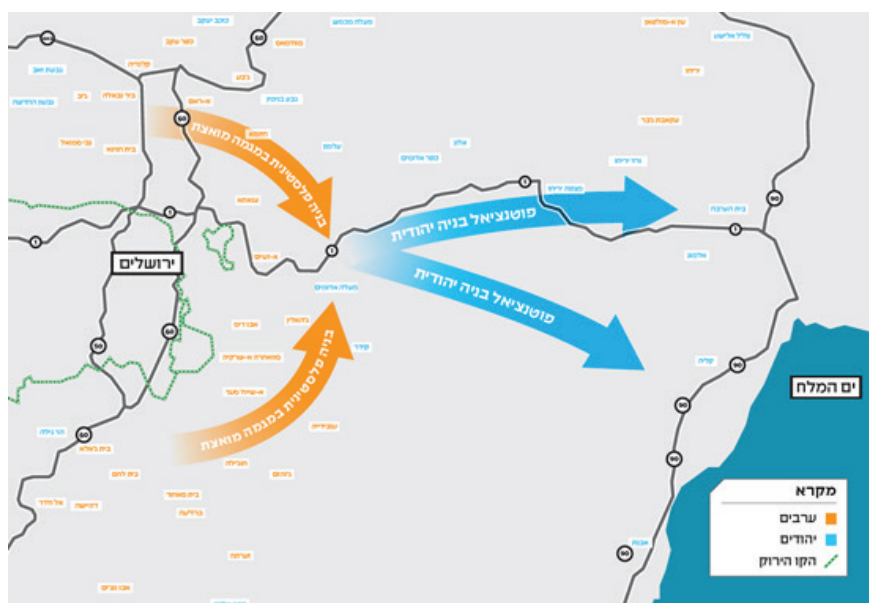
הטענה המקובלת בקרב 'טכנאי הביטחון' היא כי קיצור הקווים מועיל לביטחון. אלא שטענה זו, בהשלכתה ליישום מבצעי, בהתייחסות למצבנו מול הפלסטינים, שגויה ביסודה. דווקא למערכת הישראלית המגוונת במרכיבי כוח, קיצור הקווים הוא מגבלה. חיכוך במרחב פנימי רב ממדי, כפי שמתקיים כיום ביהודה ושומרון, באמצעות הפריסה ההתיישבותית, מאפשר מיצוי יעיל יותר וחופש פעולה אסטרטגי רחב יותר של כלל מרכיבי הכוח הישראלי. המבוך אליו נקלעה מדינת ישראל ברצועת עזה הוא שיעור רב ערך לשאלת האינטרסים הביטחוניים של מדינת ישראל בגיבוש תפיסת היערכותה העתידית ביהודה ושומרון.

הואיל והמרחב ההיברידי מעניק מענה מגוון ורלבנטי יותר לבעיות הביטחון של ישראל ממקבילו הבינארי, והואיל והמשך נוכחות צה"ל באזור C על יישובי היהודים מהווה את המינימום הדרוש לשימור מרחב בר הגנה למדינת ישראל, ניתן להצביע על מספר מגמות מתבקשות בעיצוב אזור זה לקיום משותף של שתי השויות:

- ביסוס ירושלים כמטרופולין, בפיתוח תשתיות תחבורה ותשתיות מוניציפליות היקפיות מגוש עציון למישור אדומים, מכמש, עופרה וגבעת זאב.

- מיצוי הפרוזדור הפתוח מירושלים לים המלח להתיישבות בבנייה רוויה של עשרות אלפי יחידות דיור.
- פיתוח שדרה מזרחית למדינת ישראל מערד להר הגלבוע, בהפיכת בקעת הירדן עד קווי הרכס המזרחיים בשומרון למרחב התיישבותי רציף.
- ביסוס יישובי דרום הר חברון כמעטפת צפונית למטרופולין באר שבע.
- סלילת כביש אורך במתכונת כביש 6 לאורך המדרגה של מדבר יהודה, מערד בואכה מישור אדומים, והמשכו צפונה על בסיס ציר אלון עד בית שאן ועפולה (הציר מוכר בתוכניות כציר 80).
- פיתוח הפוטנציאל היישובי בציר 5, ברצף התיישבותי מאלקנה לאריאל, תפוח, מגדלים, מעלה אפרים.
- ביסוס יישובי מערב בנימין ומערב השומרון כמדרגת אבטחה למישור החוף.

מרכזיות הפרוזדור הפתוח בין ירושלים לים המלח בהכרעת עתידה של ירושלים

המרחב הפתוח במורד המזרחי, מירושלים אל ים המלח הוא המרחב בו יוכרע עתידה של ירושלים. התיישבות יהודית רציפה מירושלים למעלה אדומים ומשם למישור אדומים, תהפוך את הכפרים והשכונות הפלסטיניות בצפון מזרח ירושלים למובלעות. לעומת זאת, שליטה פלסטינית גוברת במרחב הפתוח ממזרח, תחולל מגמת רצף פלסטיני מבית לחם שבדרום, יריחו שבמזרח ורמאללה שבצפון, באופן שיהפוך את השכונות הפלסטיניות בצפון מזרח ירושלים לראש גשר במאמץ עיקרי לשליטה פלסטינית במזרח ירושלים.

סיכומו של דבר, המחלוקת ביני לבין שוחרי הנסיגה בשם הכורח להיפרדות מהפלסטינים, מתבטאת בשתי מדרגות. במדרגה הראשונה, טענתי היא כי ההיפרדות מהפלסטינים בוצעה כבר במגמה שהובלה בהנהגת ראש הממשלה יצחק רבין, מומשה במלואה בינואר 1996, ודי בה לצורכי שימור הרוב היהודי במדינת ישראל ולסיום שליטתנו בעם אחר. במדרגה השנייה, טענתי היא כי בבחירה בין היפרדות בעיצוב מרחב בינארי, לבין היפרדות בתפיסה מרחבית היברידית, מן ההיבט הביטחוני רצוי לבחור בגישה ההיברידית.

סיכום

אין במימוש מגמות אלה בבחינת המלצה לפתרון זה או אחר לסכסוך הישראלי-פלסטיני, לא כל שכן למיטוט הרשות הפלסטינית. ברור יחד עם זאת שמימושן, ועוד יותר מכך - קבלת התפיסה הביטחונית-אסטרטגית העומדת בבסיסן, ישפיעו על קווי המתאר של הסכם שלום עתידי בהבטיחם את המשך אחיזתה הביטחונית-אסטרטגית של ישראל באזור C ומניעת הפיכתה של המדינה הפלסטינית העתידית לסכנה קיומית לישראל.

הערות

Eugene V. Rostow, "The Peace Making Process: UN Resolutions 242 and 338" 1 *Israel's Legitimacy in Law and History*, Editor: Edward M. Siegel, Esq. (Center for Near East Policy, New York, 1990), pp. 27-37.

2 עמוס ידליון, אודי דקל, קים לביא, *מתווה אסטרטגי לזירה הישראלית-פלסטינית*, INSS המכון למחקרי ביטחון לאומי, אודוסט 2018.

3 ארי שביט, "על החיים ועל המוות", *הארץ*, 18 ביוני 2006.

4 המושב ה-376 של הכנסת ה-13, 5.10.1995.

5 אפרים קארש, "אסון אוסלו", עיונים בביטחון המזרח התיכון מס' 123 (אוניברסיטת בר-אילן, מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגים, ספטמבר 2016). ע' 21.

6 Geoffrey W. Watson, *The Oslo Accords: International Law and the Israeli-Palestinian Peace Agreements* (Oxford: Oxford University Press, 2000), pp. 315-16, 333-4, 356-59.

7 דוד בן-גוריון, *יומן המלחמה תש"ח-תש"ט* (תל אביב: משרד הביטחון-ההוצאה לאור, 1982), כרך ג', ע' 885.

8 הוא אף קבע כי "ירושלים המאוחדת, שתכלול גם את מעלה-אדומים וגם את גבעת-זאב, [תישאר] כבירת ישראל, בריבונות ישראל".

9 בוויטוריו אלה ברק לא רק התנער לחלוטין מחזונו של רבין אלא אף הביא לעיוותה המוחלט של החלטה 242 מנובמבר 1967, שתבעה את עקרון השטחים-תמורת-שלום, ושימשה בסיס למרבית תוכניות השלום שהועלו מאז קבלתה, ובכלל זה תהליך אוסלו. לא זו בלבד שהחלטה לא דיברה על הצורך בהקמתה של מדינה פלסטינית (ואף לא הזכירה את "העם הפלסטיני"), אלא שהיא הכירה בזכותה של ישראל להמשיך ולהחזיק בשטחים שכבשה במלחמת ששת הימים (שלא לדבר על "פיצוי" כלשהו להמשך שליטה זה). ואולם מאז קמפ דייויד הפך עקרון "חילופי שטחים" לחלק בלתי נפרד מנוסחת "גבולות 67' עם תיקוני גבול קלים". יתרה מזאת, לאחר שערפאת דחה את ויתוריו המפליגים ופתח (בסוף ספטמבר 2000) במלחמת טרור עקובה מדם (הידועה בשמה המוכבס "אינתיפאדת אל-אקצא" או "האינתיפאדה השנייה"), הסכים ברק (בעידודו של נשיא ארה"ב ביל קלינטון שהציג את רעיונותיו בחודש דצמבר בפני ערפאת - שלא היסס לדחותם) לויתורים נוספים בפסגת טאבה ובכללם הכרה ב"זכות השיבה" (אם כי ללא חזרתם בפועל של כל ה"פליטים" לשטח ישראל). ראו אפרים קארש, ערפאת: האיש ומלחמתו בישראל (תל אביב: מעריב, 2004), פרקים 9-12.

United Nations Security Council, "Resolution 242 (1967) of 22 November 1967," 10 S/RES/242 (1967), Article 1(ii), 2(c).

11 דן חלוץ, *ידיעות אחרונות*, 16 בינואר 2015.

12 *הארץ*, 30 במאי 2011.

- 13 שביט, "על החיים ועל המוות".
- 14 רופרט סמית, *התועלת שבכוח-אמנות המלחמה בעולם המודרני* (צה"ל: הוצאת מערכות, 2013), ע' 19.
- 15 אדוארד לוטווק בשיחה עם המחבר, פברואר 2009.
- 16 Daniel P. Bolger, "The Truth About the Wars," *The New York Times*, Nov. 10, 2014.
- 17 Herfried Münkler, *Die neuen Kriege* (Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2004), translated by Patrick Camiller, *The New Wars* (Polity Press, Cambridge 2005).
- 18 צה"ל, אגף המבצעים חטיבת תורה והדרכה, *תורה בסיסית - מבצעים*, 2007, ע' 205.
- 19 ישראל טל, *בטחון לאומי - מעטים מול רבים* (תל אביב: דביר, 1996), עמ' 3-82.
- 20 *תורה בסיסית - מבצעים*, ע' 70.
- 21 לשכת הרמטכ"ל, "אסטרטגיית צה"ל", אוגוסט 2015, 15 (הדגשה במקור).
- 22 עדות שמיעה
- 23 עפר שלח, *האומץ לנצח - מדיניות ביטחון לישראל* (תל אביב: ידיעות אחרונות, 2015), עמ' 29-30.
- 24 יגאל אלון, *מסך של חול*, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"ט, ע' 254.
- 25 משה דיין, *הלנצח תאכל חרב*, ידיעות אחרונות- הוצאת עידנים, תל אביב 1981, ע' 12.
- 26 ישראל בר, *במעגל בעיות הביטחון* (תל אביב: עם עובד, 1957), עמ' 42-241.
- 27 ענף היסטוריה במטה הכללי, *תולדות מלחמת הקוממיות* (תל אביב: מערכות, 1959), ע' 39.
- 28 ראו למשל לי כהנר, ארנון סופר, ויובל כנען, "עתיד בקעת הירדן. השארתה בריבונות ישראלית - השיקולים בעד וכנגד" (קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה, 2006), 25-43; א. יעבץ, "מוטב לפנות את הבקעה", *הארץ*, 24 בינואר 2001.
- 29 שרה ליבוביץ-דר, "האם בקעת הירדן היא נכס אסטרטגי לישראל?" *grn*, 8 בנובמבר 2013. ראו גם שלמה ברום, "האמנם בקעת הירדן - מרחב ביטחון לישראל?" המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוניברסיטת תל אביב, עדכן אסטרטגי, גיליון 4, ינואר 2011.
- 30 ראו למשל סעיפים 8, 9, 18 בהסכם עזה ויריחו (1994), וכן סעיפים 12-16 בהסכם הביניים (ספטמבר 1995), 336, 356-59, 333-34, *The Oslo Accords*, Watson.
- 31 Doron Almog, "Tunnel-Vision in Gaza," *Middle East Quarterly*, Summer 2004.
- 32 Efraim Karsh and Yezid Sayigh, "A Cooperative Approach to Arab-Israeli Security," *Survival*, 36:1 (1994), 114-25.

Thomas L. Friedman, "Foreign Affairs: How About Sending NATO Somewhere 33 Important?" *Foreign Affairs*, Sept. 4, 2001.

Amos Harel and Amir Tibon, "Exclusive: Trump Officials Studying Obama's 34 Security Plan in Case Israeli-Palestinian Peace Push Works," *Haaretz*, June 3, 2017. פרטים נוספים על תוכנית אלן ניתן ללמוד ממחקר בהובלת קולונל כריס באומן, שהיה עוזרו של אלן, בשיתוף עם אלוף (מיל') גדי שמני, נמרוד נוביק (יועצו לשעבר של פרס), ואילן גולדנברג (לשעבר במחלקת המדינה האמריקנית), שפורסם על-ידי מכון מחקר אמריקני. Ilan Goldenberg, Maj. Gen. (Res.) Gadi Shamni, Nimrod Novik, and Colonel Kris Bauman, "Advancing the Dialogue: A Security System for the Two-State Solution," Center for a New American Security (CNAS), May 31, 2016.

Security Council, "Resolution 1701 (2006). Adopted by the Security Council at 35 its 5,511th meeting on 11 August 2006.

36 אלדד שביט ואודי דקל, המכון למחקרי ביטחון לאומי, INSS, גליון 1120, 21 דצמבר 2018.

37 יעבץ, "מוטב לפנות את הבקעה". הארץ, 24 ינואר 2001. פרסום של אוניברסיטת חיפה, שם מצוטט מאמרו של יעבץ, מומלץ כסקירה מקיפה בסוגיית בקעת הירדן. לי כהנר, ארנון סופר, יובל כנען, עתיד בקעת הירדן: השארתה בריבונות ישראלית - השיקולים בעד וכנגד, קתדרת חייקין לגאו אסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה, פברואר 2006.

38 ברם, "האמנם בקעת הירדן - מרחב ביטחון לישראל?", ע' 11.

39 המושב ה-376 של הכנסת ה-13, 5.10.1995.

40 שם.

41 שמעון פרס בהשתתפות חגי אשד, *כעת מחר* (ירושלים: כתר, 1978), ע' 255.

Recent BESA Center Publications

Mideast Security and Policy Studies

- No. 139 Greece, Israel, and China's «Belt and Road» Initiative, *George Tzogopoulos*, October 2017
- No. 140 Arabs and Turks Welcomed the Balfour Declaration, *Efraim Karsh*, November 2017
- No. 141 Schoolbooks of the Palestinian Authority (PA): The Attitude to the Jews, to Israel and to Peace, *Arnon Groiss and Ronni Shaked*, December 2017 (Hebrew)
- No. 142 Conflicting Interests: Tehran and the National Aspirations of the Iraqi Kurds, *Doron Itzchakov*, December 2017
- No. 143 Russia's Strategic Advantage in the Baltics: A Challenge to NATO? *Jiri Valenta and Leni Friedman Valenta*, January 2018
- No. 144 Surviving Donald Trump: Israel's Strategic Options, *Louis René Beres*, February 2018
- No. 145 Militant Islam's War Against the West, *Max Singer*, March 2018
- No. 146 Reframing the Middle Eastern and Palestinian Refugee Crises, *Alex Joffe and Asaf Romirowsky*, March 2018
- No. 147 Water, Trump, and Israel's National Security, *Donald D.A. Schaefer*, March 2018
- No. 148 Sudan's Policy in the Era of Arab Upheaval: For Good or for Evil? *Haim Koren*, April 2018
- No. 149 The Privileged Palestinian Refugees, *Efraim Karsh*, May 2018
- No. 150 The Israel Defense Forces, 2017-1948, *Kenneth S. Brower*, May 2018
- No. 151 In Memoriam: Per Ahlmark, *Manfred Gerstenfeld*, June 2018
- No. 152 Iran's President Rouhani: Part of the Problem, Not Part of the Solution, *Udi Evental*, July 2018 (English and Hebrew)
- No. 153 China's Military Base in Djibouti, *Mordechai Chaziza*, August 2018
- No. 154 The Oslo Disaster Revisited: How It Happened, *Efraim Karsh*, September 2018
- No. 155 The «Separation» Fence: A Political Border in a Security Guise, *Gershon Hacohen*, October 2018 (Hebrew only)
- No. 156 The North Korean Air Force: A Declining or Evolving Threat? *Noam Hartoch and Alon Levkowitz*, October 2018
- No. 157 The 1981 AWACS Deal: AIPAC and Israel Challenge Reagan, *Arnon Gutfeld*, November 2018
- No. 158 Pakistan and Its Militants: Who Is Mainstreaming Whom? *James M. Dorsey*, November 2018
- No. 159 American Jews and Their Israel Problem, *Kenneth Levin*, December 2018
- No. 160 The West Bank's Area C: Israel's Vital Line of Defense, *Gershon Hacohen*, January 2019 (Hebrew)

Policy Memoranda

- No. 7 The Gaza War, 2014 – Initial Assessment, *Efraim Inbar and Amir Rapaport*, December 2014 (Hebrew)
- No. 8 Perfect Storm in the Middle East, *Yaakov Amidror*, June 2015 (Hebrew), July 2015 (English)
- No. 9 Israel-Greece Relations, *Arye Mekel*, September 2015 (Hebrew)
- No. 10 Space Wars, *Aby Har-Even*, May 2016 (Hebrew)

Colloquia on Strategy and Diplomacy

- No. 28 The IDF Force Structure (Hebrew) May 2014
- No. 29 Israeli-Palestinian Negotiations: Whereto? (Hebrew) August 2014
- No. 30 IDF Challenges (Hebrew) August 2016

